

ความรุนแรงในการเลือกตั้งของไทย: ศึกษากรณีการเลือกตั้งวันที่ 3 กรกฎาคม 2554**

อาจารย์ประจักษ์ ก้องกีรติ *

บทคัดย่อ

ความรุนแรงในการเลือกตั้งเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญ และส่งผลกระทบอย่างมหาศาลต่อความชอบธรรมของการเลือกตั้ง และเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตย ในประเทศไทย ปรากฏการณ์ของการใช้ความรุนแรงเพื่อเอาชนะคู่แข่งในการเลือกตั้งได้เกิดขึ้นมานานหลายทศวรรษแล้ว และยังเกิดขึ้นต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 ซึ่งเป็นการจัดการเลือกตั้งในสภาวะที่สังคมไทยยังมีความแตกแยกแบ่งขั้วที่ร้าวลึก จนมีการคาดการณ์กันว่าจะเป็นการเลือกตั้งที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ แต่ผลกลับออกมาในทางตรงกันข้าม คือ การเลือกตั้งผ่านไปโดยเรียบร้อย แม้ว่าจะเกิดเหตุรุนแรงอยู่บ้าง แต่ก็มีความรุนแรงในระดับที่ควบคุมได้ และมีได้ร้ายแรงกว่าการเลือกตั้งครั้งอื่นๆ ที่ผ่านมาในอดีต

บทความชิ้นนี้มุ่งอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์ดังกล่าว รวมทั้งวิเคราะห์แบบแผนของความรุนแรงที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ ในมิติของเวลา สถานที่ ผู้กระทำการ เหตุ วิธีการ และระดับของความรุนแรง เพื่อให้สังคมไทยและผู้เกี่ยวข้องมีความเข้าใจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว ทั้งยังหวังว่าบทความชิ้นนี้จะช่วยกระตุ้นให้มีการศึกษาวิจัยในประเด็นนี้อีกครั้งต่อไปในอนาคต

** บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยของผู้เขียนเรื่อง “วิกฤตความแตกแยกवादด้วยสถาบันและวัฒนธรรมการขึ้นสู่อำนาจในระบอบประชาธิปไตยของไทย: ศึกษากรณีความรุนแรงในการเลือกตั้ง 2544” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมี ศ.ดร. สมบัติ จันทรวงศ์ เป็นหัวหน้าโครงการ ผู้เขียนขอขอบคุณสกว. และอาจารย์สมบัติที่สนับสนุนงานวิจัยดังกล่าว และขอขอบคุณ ดร.อรทัย กึกผล ที่ผลักดันให้เขียนบทความชิ้นนี้ นอกจากนี้ยังขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ประจำคณะกรรมการการเลือกตั้ง เจ้าหน้าที่ตำรวจ สื่อมวลชน และเพื่อนนักวิชาการในหลายจังหวัดที่อำนวยความสะดวกและให้ความรู้กับผู้เขียน ซึ่งโดยข้อจำกัดบางประการมีรายชื่อของทุกท่านไว้ได้ ณ ที่นี้ สุดท้าย ขอขอบคุณ คุณยุภาพร ต๊ะรังษี ผู้ช่วยวิจัยของผู้เขียนที่ทำงานอย่างอุตสาหะ รอบคอบ และมีความสร้างสรรค์ในการค้นคว้าและจัดระเบียบข้อมูลจำนวนมากในงานวิจัยชิ้นนี้

* อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ความรุนแรงในการเลือกตั้งเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญ และส่งผลกระทบอย่างมหาศาลต่อความชอบธรรมของการเลือกตั้ง และเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตย น่าเสียดายที่ว่าหัวข้อนี้ยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากวงวิชาการทั้งในสังคมไทยอย่างจริงจัง กล่าวเฉพาะความเป็นจริงทางการเมืองในประเทศไทย ปรากฏการณ์ของการใช้ความรุนแรงเพื่อเอาชนะคู่แข่งในการเลือกตั้งได้เกิดขึ้นมานานหลายทศวรรษแล้ว โดยย้อนกลับไปได้ถึงการเลือกตั้งในปี 2518 และยังเกิดขึ้นต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงการเลือกตั้งที่เพิ่งผ่านพ้นไปเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งในสภาวะที่สังคมไทยยังคุกรุ่นด้วยความแตกแยกแบ่งขั้วที่ร้ายลึก จนทำให้เกิดความวิตกกังวลอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ก่อนการเลือกตั้งว่าสังคมไทยอาจจะต้องเผชิญกับการเลือกตั้งที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์

บทความชิ้นนี้มุ่งอธิบายภาพรวมของความรุนแรงในการเลือกตั้งประจำวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 บวกกับวิเคราะห์แบบแผนของความรุนแรงที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ ในมิติของเวลา สถานที่ ผู้กระทำการ เหตุวิธีการ และระดับของความรุนแรง เพื่อทำให้สังคมไทยและผู้เกี่ยวข้องมีความเข้าใจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว ทั้งยังหวังว่างานชิ้นนี้จะช่วยกระตุ้นให้มีการศึกษาวิจัยในประเด็นนี้อย่างลึกซึ้งต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ก่อนจะพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับการเลือกตั้งประจำวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 มีความจำเป็นที่จะต้องอภิปรายถึงความสำคัญของปัญหา แนวคิด ค่านิยมและองค์ประกอบของความรุนแรงในการเลือกตั้งเสียก่อน

ปรากฏการณ์ความรุนแรงในการเลือกตั้ง

นับเป็นเวลาหลายปีมาแล้ว ที่วงวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ได้ค้นพบปรากฏการณ์ที่สำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับการเลือกตั้งในโลกสมัยใหม่ นั่นก็คือว่า ภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมบางประการ การเลือกตั้งจะทำหน้าที่เป็นสถาบันในการเปลี่ยนผ่านอำนาจอย่างสันติตามหลักการประชาธิปไตยที่เราเข้าใจกันทั่วไป การเลือกตั้งกลับมีศักยภาพที่จะเป็นบ่อเกิดหรือชนวนที่นำไปสู่ความรุนแรงเสียเอง¹ รายงานขององค์กร Human Rights Watch ประจำปี 2008 ให้ข้อมูลว่าในแต่ละปีมีคนเสียชีวิตอันเนื่องมาจากเหตุของความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง (election-related violence/electoral

¹ David C. Rappaport and Leonard Weinberg, "Elections and Violence," in David C. Rappaport and Leonard Weinberg (eds.), *The Democratic Experience and Political Violence* (London: Frank Cass, 2001); Jeff Fischer, *Electoral Conflict and Violence: A Strategy for Study and Prevention*, IFES White Paper 2002-01 (Washington, D.C.: International Foundation for Election Systems, 2002); Timothy Sisk, "Elections in Fragile States: Between Voice and Violence," Paper Prepared for the International Studies Association Annual Meeting San Francisco, California, March 24-28, 2008.

violence) จำนวนหลายพันคน หรือรายงานฉบับหนึ่งขององค์กรสหประชาชาติที่เผยแพร่เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2010 ก็จัดให้ความรุนแรงในการเลือกตั้งเป็นวาระเร่งด่วนที่ทั่วโลกต้องร่วมมือกันเพื่อระงับยับยั้งไม่ให้เกิดปัญหาลุกลามออกไป เพราะถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ร้ายแรงและส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างลึกซึ้ง² ความรุนแรงชนิดนี้ปัจจุบันแพร่ระบาดและกลายเป็นปัญหาสำคัญในหลายประเทศอาทิ เช่น เลบานอน เซเชเนีย กัมพูชา ฟิลิปปินส์ เปรู โทโกมาดาร์กัสการ์ เอธิโอเปีย บังคลาเทศ ซิมบับเว ศรีลังกา อินเดีย เนปาล คองโก เคนยา อียิปต์ โบลิเวีย ไนจีเรีย ปากีสถาน อิหร่าน ฯลฯ ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่อยู่ภายใต้ภัยที่ถูกยกตัวอย่างในรายงานขององค์กรระหว่างประเทศให้อยู่ในกลุ่มของประเทศที่มีการเลือกตั้งที่ “ไม่สงบเรียบร้อย” ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ มีนักวิชาการบางท่านเสนอว่า ความรุนแรงที่เกี่ยวพันกับการเลือกตั้งกลายเป็น “เทรนด์” ใหม่ของความรุนแรงในสังคมประชาธิปไตย³

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในการเลือกตั้งเป็นปัญหาใหญ่ เพราะไม่เพียงแต่ส่งผลเสียหายในแง่ชีวิตผู้คน บ้างเรือน และความเสียหายทางเศรษฐกิจ หากยังส่งผลกระทบสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะมันทำให้การเลือกตั้งในฐานะช่องทางของการสืบทอดอำนาจมีความชอบธรรมลดลง ถูกมองอย่างเคลือบแคลงสงสัยว่าปราศจากความบริสุทธิ์ยุติธรรม นอกจากนั้นยังทำให้ความบาดหมาง กระทั่งเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างผู้สนับสนุนฝ่ายต่างๆ ผังรากลึกมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลสะท้อนลบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของระบบการเมืองและความสามารถในการบริหารประเทศของฝ่ายที่ชนะการเลือกตั้ง

รูปแบบความรุนแรงที่เกิดขึ้นในการเลือกตั้งมีได้หลากหลายแบบ เช่น การลอบสังหาร การจลาจล การวางระเบิด การซ้อมทรมาน การจับกุมคุมขัง การทำให้หายสาบสูญ การใช้กองกำลังของรัฐเข้าจัดการฝ่ายตรงข้าม รวมถึงการรัฐประหารโดยกองทัพเพื่อล้มหรือสกัดการเลือกตั้งก็เข้าข่ายความรุนแรงในการเลือกตั้งด้วย⁴ ช่วงเวลา ความถี่ และระดับของความรุนแรงก็แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ โดยระดับของความรุนแรงในการเลือกตั้งอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามยุคสมัย เช่น ในประเทศเคนยาและศรีลังกา ที่ประสบปัญหาเรื้อรังในเรื่องความรุนแรงในกระบวนการจัดการเลือกตั้ง แต่สถานการณ์ได้เลวร้ายลงเรื่อยๆ ในเคนยา ในขณะที่ในศรีลังกาสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ความแตกต่างทั้งในแง่มิติเวลา และสถานที่จึงเป็นประเด็นสำคัญที่เราต้องสนใจหากต้องการหาทางป้องกันเหตุแห่งความรุนแรง

ตัวละครที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและความรุนแรงในการเลือกตั้งในฐานะผู้กระทำการและเหยื่อครอบคลุมทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ พรรคการเมือง ผู้สมัครชิงตำแหน่ง หัวหน้าแผนก ผู้สนับสนุนพรรคการเมือง ผู้เลือกตั้ง และชาวบ้านธรรมดา ความรุนแรงในการเลือกตั้งนั้นมักจะถูกฝ่ายต่างๆ นำมาใช้โดยมี

² Human Rights Watch, *Human Right Watch World Report 2008* (Seven Stories Press: rev. edition, 2008); Philip Alston, “Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions: Election-related violence and killings,” A/HRC/14/24/Add.7, 21 May 2010.

³ John K. Abimanyi, “Is Post-Election Violence Becoming the Solution to Vote-Rigging,” *Monitor Online* (June 30, 2009).

⁴ Philip Alston, “Report of the Special Rapporteur,” p.10.

เป้าหมายเพื่อกำหนดและเบี่ยงเบนผลการเลือกตั้งให้เอื้อประโยชน์กับฝ่ายตน ที่สำคัญความรุนแรงมิได้เกิดขึ้นในช่วงวันเลือกตั้งหรือในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งเท่านั้น หากในหลายกรณีความรุนแรงเกิดขึ้นในช่วงหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้นไปแล้ว เช่น การเดินขบวนประท้วงและก่อจลาจลเพื่อปฏิเสธผลการเลือกตั้งที่ผู้ประท้วงเห็นว่าไม่โปร่งใสและยุติธรรม ดังที่เกิดขึ้นในประเทศซิมบับเว เคนยา และอิหร่าน⁵ หรือในช่วงนอกฤดูการเลือกตั้ง ตัวอย่างเช่น มีผลการศึกษาว่าความรุนแรงในรูปแบบการจลาจลระหว่างชาวมุสลิมกับฮินดูในหลายรัฐของอินเดีย นั้น มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือมีสาเหตุมาจากอคติทางศาสนาเพียงลำพัง หากเกี่ยวพันอย่างแยกไม่ออกจากความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองและการเมืองเรื่องการเลือกตั้ง⁶

จากกรณีที่ยกมา ชี้ให้เห็นว่าปัญหาความรุนแรงในการเลือกตั้งกลายเป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นในหลายประเทศทั่วโลก จนศัพท์คำว่าความรุนแรงในการเลือกตั้ง (electoral violence) หรือความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง (election-related violence) กลายเป็นคำและแนวคิดที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในองค์กรระหว่างประเทศ สถาบันวิจัย นักวิชาการ สื่อมวลชน และเอ็นจีโอที่ทำงานเกี่ยวกับการส่งเสริมการเลือกตั้งให้บริสุทธิ์ยุติธรรม

ความรุนแรงในการเลือกตั้ง: ความหมายและองค์ประกอบ

ในงานวิจัยเกี่ยวกับการเลือกตั้งขึ้นสำคัญๆ หลายชิ้น นักวิจัยผนวกรวมความรุนแรงในการเลือกตั้งไว้ภายใต้หัวข้อ “การโกงการเลือกตั้ง” (electoral fraud)⁷ ความรุนแรงหรือการใช้กำลังข่มขู่คุกคามถูกมองว่าเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งในการขโมยการเลือกตั้งที่ไม่ต่างมากนักจากการซื้อเสียง การใช้เล่ห์เพทุบายในการแบ่งเขตเลือกตั้ง การจัดทำบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่สมบูรณ์ การโกงการนับคะแนน ฯลฯ การจัดแบ่งเช่นนี้มีปัญหาอย่างมาก เพราะลดทอนความร้ายแรงของการใช้ความรุนแรงในการเลือกตั้ง และเหมารวมเอาว่าการโกงการเลือกตั้งรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นยุทธวิธีแบบใช้กำลังข่มขู่บังคับ (coercive means) กับยุทธวิธีแบบที่ไม่ใช้กำลังข่มขู่บังคับ (non-coercive means) เช่น การแจกของให้ผู้เลือกตั้ง นั้นมีระดับความหนักหน่วงของปัญหารวมทั้งผลสะท้อนต่อชีวิตผู้คนและระบบการเมืองไม่แตกต่างกัน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ความรุนแรงเป็น “อาวุธ” ทางการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะในตัวเอง และส่งผลร้ายแรงกว่าการโกงการเลือกตั้งรูปแบบอื่นๆ เนื่องจากมันส่งผลโดยตรงต่อชีวิตเลือดเนื้อของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ทำลายสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานในการแสดงความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทำลายการแข่งขันทางการเมืองที่ควรดำเนินไปอย่างอิสระเสรีโดยปราศจากการใช้กำลังข่มขู่ ทำให้เกิดความแตกแยกในชุมชน

⁵ John K. Abimanyi, “Is Post-Election Violence Becoming.”

⁶ Steven Wilkinson, *Votes and Violence: Electoral Competition and Ethnic Riots in India* (New York: Cambridge University Press, 2004).

⁷ S. Birch, “Electoral Systems and Electoral Misconducts,” *Comparative Political Studies*, 40: 12 (2007), pp. 1533-1556; Fabrice Lehoucq, “Electoral Fraud: Causes, Types and Consequences,” *Annual Review of Political Science*, 6: 1 (2003), pp. 233-256; Andreas Schedler, “The Menu of Manipulation,” *Journal of Democracy*, 13: 2 (2002), pp. 36-50.

แม้ว่าการเลือกตั้งจะจบลงแล้ว และยังทำให้เกิดวงจรของการอาฆาตล้างแค้นทางการเมืองซึ่งนำไปสู่วงจรของความรุนแรงแบบไม่รู้จบ⁸

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของการเลือกตั้งในเมืองไทยก็ประสบปัญหาล้ำๆ กัน คือ ให้น้ำหนักกับการศึกษาเรื่องการซื้อเสียงมากเกินไปจนบดบังปัญหาอื่นๆ รวบรวมว่าการซื้อเสียงเป็นปัญหาเดียวและปัญหาสำคัญที่สุดของการเมืองไทย มีหน้าซ้ำการศึกษาส่วนใหญ่ยังคงใช้กรอบแนวคิดและวิธีวิทยาแบบเดิมโดยไม่ตั้งคำถามกับข้อจำกัดของเครื่องมือการวิเคราะห์ดังกล่าวในการทำความเข้าใจความซับซ้อนของสถาบันและกระบวนการเลือกตั้งในสังคมไทย⁹ โดยใช้กรอบความคิดว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ซึ่งไม่สามารถทำให้เราเข้าใจมิติอันซับซ้อนของการใช้อำนาจและอิทธิพลแบบอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากการแจกจ่ายทรัพย์สินเงินทอง มองไม่เห็นว่ามีได้มีแต่เงินเท่านั้นที่ “ทำงาน” ในการเลือกตั้ง แต่อิทธิพลและความรุนแรงก็ทำงานด้วย

การตระหนักถึงข้อจำกัดของงานวิจัยที่มีอยู่ ทำให้เราจำเป็นต้องก้าวข้ามข้อจำกัดเหล่านั้นด้วยการพิจารณาความรุนแรงในการเลือกตั้งซึ่งเป็นกลไกการใช้อำนาจแบบบังคับข่มขู่ แยกต่างหากจากยุทธวิธีในการบิดเบือนผลการเลือกตั้งแบบอื่นๆ

งานวิจัยเท่าที่มีอยู่เกี่ยวกับเรื่องความรุนแรงในการเลือกตั้งชี้ให้เห็นว่านอกจากการใช้ความรุนแรงในการเลือกตั้งมีความแตกต่างจากการโกงหรือบิดเบือนการเลือกตั้งรูปแบบอื่นๆ แล้ว ความรุนแรงในการเลือกตั้งยังมีลักษณะที่แตกต่างจากความรุนแรงแบบอื่นๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ สงครามกลางเมือง การก่อการร้าย ฯลฯ¹⁰ โดยคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้มันแตกต่างจากความรุนแรงในรูปแบบอื่นคือ การที่เป้าหมายของความรุนแรงนั้นมุ่งไปที่การกำหนดและควบคุมการเลือกตั้งให้เป็นไปตามฝ่ายที่ใช้ความรุนแรงต้องการ โดยไม่ได้หวังเปลี่ยนแปลงหรือล้มล้างระบอบการปกครองแต่อย่างใด

จนถึงปัจจุบัน ยังมีการถกเถียงว่าควรจะนิยามความรุนแรงในการเลือกตั้งว่าอย่างไร ซึ่งการถกเถียงก็ยังไม่ได้ข้อยุติ จึงยังไม่มีคำนิยามที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าคำนิยามที่ค่อนข้างจะครอบคลุมและมีประโยชน์ต่อการศึกษาในเรื่องนี้ คือ คำนิยามที่ระบุว่า “ความรุนแรงในการเลือกตั้ง” คือ

⁸ Kristine Hoglund and Anton Piyaratne, “Paying the Price for Patronage: Electoral Violence in Sri Lanka,” *Commonwealth & Comparative Politics*, 47: 3 (July 2009): 287-307.

⁹ ดูข้อวิพากษ์ของผู้เขียนในประเด็นนี้ใน ประจักษ์ ก้องกีรติ “นิทานสอนใจว่าด้วยความโง่ จน เจ็บ ของผู้เลือกตั้งชนบท: มายาคติและอคติของนักรัฐศาสตร์ไทย” *ฟ้าเดียวกัน*, 6: 4 (ต.ค.-ธ.ค. 2551): 140-155 และดูการวิเคราะห์ในแนวเดียวกันใน William Callahan, “The Discourse of Vote Buying and Political Reform in Thailand,” *Pacific Affairs*, 71:1 (2005), pp. 95-113.

¹⁰ สำหรับรายละเอียดและข้อถกเถียงว่าความรุนแรงแต่ละแบบข้างต้นมีความแตกต่างกันอย่างไร ผู้เขียนอธิบายไว้ในบทความเรื่อง “กำเนิดและพัฒนาการขององค์ความรู้ทางวิชาการ ว่าด้วยความรุนแรงทางการเมือง: บทสำรวจวิชาการในโลกตะวันตก,” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.), *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2553)

การใช้หรือพูดว่าจะใช้กำลังบังคับ การข่มขู่ หรือ การใช้ความรุนแรงทางกายภาพเพื่อมุ่งหมายที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการเลือกตั้ง หรือการกระทำใดๆ ข้างต้นที่เกิดขึ้นในบริบทของการแข่งขันในการเลือกตั้ง เมื่อความรุนแรงถูกใช้เพื่อส่งผลกระทบต่อ การเลือกตั้ง อาจจะเป็นการใช้ความรุนแรงเพื่อมีอิทธิพลต่อ กระบวนการ เลือกตั้ง เช่น ความพยายามทำให้การเลือกตั้งล่าช้าออกไปเพื่อขัดขวาง หรือเพื่อทำให้การเลือกตั้งเสียกระบวนการ และความรุนแรงอาจจะถูกใช้เพื่อส่งผลกระทบต่อ ผล การเลือกตั้ง ซึ่งหมายถึงการใช้ความรุนแรงเพื่อเอาชนะการแข่งขันเลือกตั้งที่สูสีกัน หรือเพื่อเอาชนะผลการลงประชามติในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง¹¹

จากคำนิยามข้างต้น ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนอยากชี้ให้เห็นก็คือว่า ความรุนแรงในการเลือกตั้งมีสองประเภทหลัก คือ หนึ่ง ความรุนแรงเพื่อล้มการเลือกตั้ง หรือทำลายกระบวนการเลือกตั้งทั้งกระบวนการ ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่ชนชั้นนำหรือกองทัพใช้กำลังทำรัฐประหารเพื่อสกัดกั้นไม่ให้การเลือกตั้งเกิดขึ้นหรือไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง เมื่อผลการเลือกตั้งออกมาในทางที่กลุ่มตนเองเสียประโยชน์ ผลกระทบของความรุนแรงแบบนี้จบลงด้วยการพาสังคมถอยหลังกลับไปสู่ระบอบเผด็จการ ในขณะที่ความรุนแรงในการเลือกตั้งประเภทที่สองเป็นความรุนแรงที่ไม่ได้ทำลายการเลือกตั้งลงทั้งกระบวนการ แต่เป็นการใช้ความรุนแรงเพื่อกำจัดคู่แข่งหรือข่มขู่ฝ่ายตรงข้ามเพื่อให้ตัวเองได้ชัยชนะในการเลือกตั้ง กล่าวง่ายๆ ก็คือ เป็นความรุนแรงที่มีเป้าหมายจำกัดกว่าแบบแรกและยังทำให้การเลือกตั้งดำเนินต่อไปได้ ผลกระทบของความรุนแรงแบบนี้ ทำให้การเลือกตั้งมีความต่างพร้อม และมีการแข่งขันที่ไม่ยุติธรรม แต่ก็ไม่ถึงกับทำให้สังคมถอยหลังไปสู่ระบอบเผด็จการ สังคมไทยประสบกับปัญหาความรุนแรงในการเลือกตั้งมาแล้วทั้งสองแบบ และยังคงมีความเสี่ยงที่จะเผชิญกับความรุนแรงทั้งสองรูปแบบต่อไป เพราะเรามีทั้งกลุ่มชนชั้นนำที่ปฏิเสธระบอบการเลือกตั้งและกลุ่มการเมืองที่พร้อมใช้กำลังเพื่อเอาชนะคู่ต่อสู้ทางการเมืองในสนามการแข่งขัน

ทั้งนี้ รูปแบบของความรุนแรงในการเลือกตั้งมีได้หลากหลายรูปแบบ และหลากหลายเวลา โดยอาจแบ่งได้เป็นสามช่วงหลักคือ ในช่วงก่อนวันเลือกตั้ง ในวันเลือกตั้ง และหลังการประกาศผลการเลือกตั้ง¹²

ความรุนแรงในช่วงก่อนการเลือกตั้งมักจะมีจุดประสงค์อยู่ที่การทำลายโอกาสคู่แข่งในการชนะการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการข่มขู่หรือสังหารตัวผู้สมัคร หัวคะแนนหรือผู้สนับสนุนฝ่ายตรงข้าม การสังหารผู้สมัครเป็นรูปแบบที่รุนแรงและอุกอาจที่สุดเพราะตัดโอกาสไม่ให้อีกฝ่ายมีโอกาสแม้แต่กระทั่ง การรณรงค์

¹¹ Timothy Sisk, "Elections in Fragile States," pp. 5-6; Jeff Fischer, *Electoral Conflict and Violence*.

¹² Jeff Fischer, *Electoral Conflict and Violence*; Kristine Hoglund, "Electoral Violence in War-Ravaged Societies: The Case of Sri Lanka," Paper prepared for the Workshop on Power-sharing and Democratic Governance in Divided Societies, Center for the Study of Civil War, PRIO August 21-22, 2006.

หาเสียง (ความรุนแรงในรูปแบบการสังหารผู้สมัครและหวัคະแนนผู้สมัครในช่วงก่อนการเลือกตั้งเป็นความรุนแรงในการเลือกตั้งที่พบบ่อยที่สุดในกรณีของไทย) ความรุนแรงในช่วงก่อนการเลือกตั้งรูปแบบอื่นๆ มี อาทิ การใช้กำลังเข้าขัดขวางการประชุมของพรรคการเมืองและนักการเมืองที่กำลังหาเสียงเพื่อทำลายขวัญกำลังใจ จนบางครั้งผู้สมัครฝ่ายตรงข้ามจำต้องถอนตัวออกจากการแข่งขัน และยังมีการใช้ความรุนแรงต่อผู้สมัครในพรรคเดียวกันเพื่อกำจัดคู่แข่งในช่วงที่พรรคการเมืองกำลังสรรหาว่าใครควรจะเป็นผู้สมัครของพรรคในเขตเลือกตั้งนั้นๆ นอกจากนี้วิธีการเหล่านี้ ก็ยังมีการใช้กำลังเข้าขัดขวางการทำงานของคณะกรรมการการเลือกตั้ง การข่มขู่เจ้าหน้าที่จัดการเลือกตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่เข้าข้างฝ่ายตนและรังแกฝ่ายตรงกันข้าม หรือการข่มขู่ผู้เลือกตั้งให้เลือกผู้สมัครฝ่ายตน

ความรุนแรงในวันเลือกตั้งมีขึ้นเพื่อให้การเลือกตั้งสะดุดหยุดลง หรือเพื่อให้ผู้สนับสนุนฝ่ายตรงข้ามไม่กล้าออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง รูปแบบที่ใช้อาจจะได้แก่ การจ้างนักเลงหัวไม้ไปข่มขู่หรือสกัดขัดขวางไม่ให้ผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงออกไปใช้สิทธิ การใช้เจ้าหน้าที่รัฐไม่ว่าจะเป็นตำรวจหรือทหารไปข่มขู่ประชาชนไม่ให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งพรรคการเมืองหรือนักการเมืองที่กองทัพไม่สนับสนุน การข่มขู่นี้อาจแสดงออกง่ายๆ ด้วยการส่งกลุ่มนายทหารไปประจำตามหน่วยเลือกตั้ง การใช้กำลังขัดขวางการนับคะแนนเสียงในวันเลือกตั้ง การใช้กำลังข่มขู่เจ้าหน้าที่ประจำหน่วยเลือกตั้ง การวางระเบิดคุกหาเลือกตั้ง การปล้นหีบบัตรเลือกตั้ง หรือแม้กระทั่งการลักพาตัวเจ้าหน้าที่นับคะแนน (Ladan 2007) ฯลฯ

สำหรับความรุนแรงหลังการประกาศผลการเลือกตั้ง มักจะมีจุดประสงค์หลักอยู่ที่การบิดเบือนหรือเปลี่ยนแปลงผลการเลือกตั้งให้เป็นไปตามที่ตนเองต้องการ หรือเป็นการแสดงความไม่พอใจต่อผลการเลือกตั้ง หรือเพื่อประท้วงไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งเมื่อฝ่ายตนเป็นฝ่ายแพ้ บางกรณีความรุนแรงมีเป้าหมายหลักเพื่อทำให้ผลการเลือกตั้งที่ฝ่ายตนไม่ยอมรับเป็นโมฆะไป หรือเรียกร้องให้มีการจัดการเลือกตั้งใหม่ ตัวอย่างกรณีความรุนแรงหลังการเลือกตั้งที่เป็นข่าวใหญ่ไปทั่วโลก อาทิ ซิมบับเว เคนยา (2550) และอิหร่าน (2552) รูปแบบอื่นๆ ของความรุนแรงหลังการเลือกตั้งได้แก่กรณีที่มีการจ้างวานให้สังหารผู้สมัครที่ได้รับการประกาศให้เป็นผู้ชนะการเลือกตั้ง หรือสังหารหวัคະแนนคนสำคัญของฝ่ายตรงข้ามที่ทำให้ตนแพ้ และยังมีกรณีการสังหารหวัคະแนนของตนเองที่ทำงานไม่เข้าเป้าหรือทรยศหักหลัง (เกิดขึ้นในกรณีของไทยอยู่บ่อยครั้ง) อย่างไรก็ตาม รูปแบบหลักมักจะเป็นการเดินขบวนประท้วง ก่อการจลาจล ประทุษร้ายผู้สมัครและผู้สนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้าม หรือบางครั้งก็มีเจ้าหน้าที่รัฐตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงด้วย¹³ นอกจากนี้ยังมีใช้กำลังเข้าบุกกรุกหรือทำลายสำนักงานที่จัดการเลือกตั้ง หรืออาจจะเป็นการปราบปรามจากฝ่ายรัฐบาลในกรณีพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลประสบความพ่ายแพ้แต่ยังต้องการรักษาตำแหน่งไว้ หรือได้ชัยชนะแต่เผชิญกับการประท้วงจากฝ่ายค้านว่าการเลือกตั้งไม่บริสุทธิ์ ยุติธรรม เช่น ในประเทศโทโก ในทวีปแอฟริกา ซึ่งรายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนประจำ

¹³ เช่นในการเลือกตั้งในเปรูเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2549 มีเจ้าหน้าที่ทหารเสียชีวิตเนื่องจากถูกรุมประชาทัณฑ์จากฝูงชนที่กำลังโกรธแค้นไม่พอใจผลการเลือกตั้ง ดู "Peru arrests 251 people for electoral violence," *Xinhua News Agency*, 24 November 2006, p. 1.

สหประชาชาติระบุว่า มีชาวโทโกประมาณ 400-500 รายเสียชีวิตและอีกหลายพันรายบาดเจ็บจากเหตุความรุนแรงในการเลือกตั้ง โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารร่วมมือกับผู้สนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลเข้าสลายการชุมนุมของพรรคฝ่ายค้านอย่างรุนแรง¹⁴

จากการสำรวจพบว่าช่วงเวลาที่มีความรุนแรงน้อยที่สุดคือ ช่วงก่อนและหลังการเลือกตั้ง ในขณะที่วันหย่อนบัตรมักจะเป็นวันที่สงบที่สุด โดยงานวิจัยพบว่าเนื่องจากวันเลือกตั้งมักจะมีการคุ้มกันและรักษาความปลอดภัยแน่นหนาเป็นพิเศษกว่าช่วงก่อนและหลังเลือกตั้ง นอกจากนั้นยังถูกจับตาโดยสื่อมวลชนทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งองค์กรระหว่างประเทศด้วย ทำให้มีค้อยมีใครกล้าที่จะลงมือก่อเหตุในวันเลือกตั้ง ยกเว้นประเทศที่มีปัญหาสงครามกลางเมือง ที่กลุ่มกบฏติดอาวุธมักจะฉวยโอกาสก่อเหตุในวันเลือกตั้งเพื่อโจมตีประโคนชาวและชี้ให้นานาชาติเห็นว่าพวกเขาไม่ยอมรับความชอบธรรมของระบอบการเมืองแบบที่เป็นอยู่¹⁵ ข้อเท็จจริงประการนี้ทำให้เราไม่ควรละเลยการเฝ้าระวังความขัดแย้งทั้งในช่วงก่อนและหลังการเลือกตั้ง โดยเฉพาะช่วงหลังการประกาศผลการนับคะแนนซึ่งมักจะเป็นช่วงที่มีความอ่อนไหวและเปราะบางเป็นพิเศษในสังคมที่มีความแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ไม่ว่าเนื้อเชื่อใจกัน และการเลือกตั้งมีเดิมพันสูงเป็นพิเศษ เพราะผลการเลือกตั้งในสังคมแบบนี้มักจะเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งอันรุนแรงได้ง่ายเป็นพิเศษ ซึ่งสภาพของสังคมการเมืองไทยก็นับว่าเข้าข่ายนี้เช่นกัน จนทำให้ทุกฝ่ายหวงกังวลประเด็น “ความรุนแรงหลังการประกาศผลการเลือกตั้ง” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สังคมไทยไม่เคยต้องกังวลมาก่อน เพราะในอดีตประเทศไทยประสบแต่ปัญหาความรุนแรงในช่วงรณรงค์หาเสียง แต่เมื่อการเลือกตั้งประกาศผลออกมาแล้ว ทุกฝ่ายก็ยอมรับผลการเลือกตั้ง และมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนโดยสงบเรียบร้อย¹⁶

ผลจากการวิจัยในหลายประเทศทั่วโลกที่ประสบปัญหาความรุนแรงหลังการเลือกตั้งพบว่า มีความเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจนระหว่างการโกงการเลือกตั้ง (electoral fraud) กับความรุนแรง โดยความรุนแรงมักจะมีชนวนมาจากเกิดการโกงการเลือกตั้งอย่างชัดเจน หรือมีหลักฐานที่ทำให้ประชาชนเชื่อได้ว่าฝ่ายผู้มีอำนาจรัฐใช้อำนาจปิดเบี่ยงผลการเลือกตั้งให้กับพรรคการเมืองที่ตนสนับสนุน ทำให้เกิดความไม่พอใจจนนำไปสู่การชุมนุมประท้วงไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง และฝ่ายผู้กุมอำนาจรัฐตัดสินใจใช้กำลังเข้าปราบปรามหรือสลายการชุมนุม จนทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก (ดังที่เกิดขึ้นในอิหร่าน คองโก กินี เคนยา

¹⁴ “UN says over 400 killed in Togo electoral violence,” BBC, 27 Sep. 2005.

¹⁵ เช่น การเลือกตั้งในศรีลังกา เนปาล อัฟกานิสถาน และปากีสถาน ที่มักจะมีเหตุรุนแรงในวันที่มีการเลือกตั้ง โดยกลุ่มกบฏเน้นโจมตีพื้นที่ใกล้หน่วยเลือกตั้ง และมุ่งสร้างความหวาดกลัวแก่ผู้ที่ออกไปใช้สิทธิ หรือเจ้าหน้าที่ที่จัดการเลือกตั้ง ดู Philip Alston, “Report of the Special Rapporteur,” p.15.

¹⁶ เพิ่งจะช่วงการเลือกตั้งหลังรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่พบว่ามีประท้วงในเขตเลือกตั้งบางเขตหลังการประกาศผล โดยการประท้วงเหล่านั้น มีทั้งประท้วงการนับคะแนนที่ไม่โปร่งใสของเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยเลือกตั้ง รวมถึงการประท้วงการให้ใบเหลืองหรือใบแดงของคณะกรรมการเลือกตั้งแก่ผู้สมัครที่กลุ่มผู้ชุมนุมสนับสนุน แต่การประท้วงก็เกิดขึ้นเพียงไม่กี่กรณี และมักจะจบลงภายในเวลาอันรวดเร็ว มิได้นำไปสู่ความรุนแรงที่ลุกลามใหญ่โต ดูตัวอย่างกรณีการประท้วงในการเลือกตั้งปี 2544 ใน BBC News, “Violence Disrupts Thai Count,” January 9, 2001.

และไนจีเรีย) ส่วนใหญ่เหยื่อผู้เสียชีวิตคือผู้สนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามกับรัฐ และสาเหตุของการเสียชีวิตเกิดจากผลของการใช้กำลังปราบปรามผู้ชุมนุมเกินกว่าเหตุของเจ้าหน้าที่รัฐ มากกว่าจะเป็นการปะทะกันระหว่างผู้สนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้าม¹⁷ จากประสบการณ์ทั่วโลก งานวิจัยหลายชิ้นสรุปว่าประเทศที่มีลักษณะต่อไปนี้จะมีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดความรุนแรงหลังการประกาศผลการเลือกตั้งหนึ่ง มีประวัติของการโกงการเลือกตั้งอยู่บ่อยครั้ง

สอง ไม่มีกลไกแก้ไขความขัดแย้งที่เกี่ยวกับผลการเลือกตั้งที่มีประสิทธิภาพ (electoral result dispute mechanisms)

สาม ประชาชนขาดความเชื่อมั่นศรัทธาในความเป็นอิสระ เป็นกลาง และประสิทธิภาพในการทำงานของหน่วยงานที่ดูแลจัดการเลือกตั้ง

สี่ กลไกด้านความมั่นคง (ตำรวจ ทหาร) มีปัญหาในการละเมิดสิทธิมนุษยชนอยู่สม่ำเสมอ

ห้า หน่วยงานความมั่นคงไม่มีความเข้าใจในการควบคุมฝูงชน หรือไม่ผ่านการฝึกอบรมและขาดการวางแผนในการใช้หลักการควบคุมฝูงชนตามหลักสากล

หก หน่วยงานด้านความมั่นคงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการแทรกแซงจากชนชั้นนำทางการเมือง

เจ็ด การแพร่ระบาดของวัฒนธรรมลอยนวล (impunity culture) ที่เจ้าหน้าที่รัฐซึ่งทำผิดกฎหมายในการใช้กำลังเกินกว่าเหตุมีเคยถูกลงโทษตามกฎหมาย

แปด สังคมมีความแตกแยกแบ่งขั้วอย่างสูง¹⁸

ฉะนั้น เราจะพบว่าความรุนแรงหลังการเลือกตั้งมิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากสาเหตุ และสาเหตุนั้นก็ เป็นสาเหตุเชิงสถาบันและเชิงโครงสร้าง มากกว่าจะเป็นเรื่องของอารมณ์ชั่ววูบ หุนหันพลันแล่นของประชาชนที่ควบคุมไม่ได้ที่มาร่วมกลุ่มชุมนุมกัน ดังนั้น หากสังคมไทยต้องการป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงในช่วงหลังการเลือกตั้งต่อไปในอนาคต ทุกฝ่ายต้องช่วยกันปฏิรูปหน่วยงานที่ดูแลการเลือกตั้ง (ซึ่งในกรณีของไทยคือ คณะกรรมการการเลือกตั้ง) สร้างกลไกแก้ไขความขัดแย้งเกี่ยวกับการเลือกตั้งที่มีประสิทธิภาพ และที่สำคัญคือ การปฏิรูปองค์กรและหน่วยงานด้านความมั่นคงให้ปลอดจากการแทรกแซงทางการเมือง มีความเป็นมืออาชีพ และเคารพในหลักสิทธิมนุษยชน

¹⁷ การเลือกตั้งในเคนยาปี 2550 มีผู้เสียชีวิตจากฝีมือตำรวจประมาณ 400 คน ในคองโก หลังการเลือกตั้งประธานาธิบดีปี 2549 และการเลือกตั้งผู้แทนปี 2550 ตำรวจและทหารสังหารผู้ชุมนุมประมาณ 100 คน ในไนจีเรีย การเลือกตั้งท้องถิ่นในปี 2551 ซึ่งมีการโกงเกิดขึ้นจนนำไปสู่การชุมนุมประท้วงผลการเลือกตั้ง มีผู้ชุมนุมถูกทำให้เสียชีวิตโดยเจ้าหน้าที่รัฐ 90 คน ในขณะที่ประเทศอิหร่าน การชุมนุมประท้วงผลการเลือกตั้งประธานาธิบดีในเดือนมิถุนายน 2552 จบลงด้วยการที่ผู้สนับสนุนพรรคฝ่ายค้านและนักศึกษาถูกตำรวจปราบปรามจนเสียชีวิตประมาณ 30-70 คน ดู Philip Alston, "Report of the Special Rapporteur," p.17.

¹⁸ Matthias Basedau, Gero Erdmann and Andreas Mehler (eds.), *Votes, Money and Violence: Political Parties and Elections in Sub-Saharan Africa* (2007), pp. 203 and 224; UNDP, *Elections and Conflict Prevention: A Guide to Analysis, Planning and Programming*, August 2009, p.3; Kristine Höglund, "Electoral violence in conflict-ridden societies: concepts, causes and consequences", *Terrorism and Political Violence*, 21: 3 (2009): 420-423.

ข้อสรุปที่ชัดเจนที่สุดในประเด็นความรุนแรงหลังการเลือกตั้งซึ่งสังคมไทยควรเก็บรับมาเป็นบทเรียน คือ การจัดการเลือกตั้งให้ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกันว่าเสรี บริสุทธิยุติธรรม และโปร่งใสจะเป็นหนทางป้องกันไม่ให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายหลังการเลือกตั้งได้ดีที่สุด¹⁹

การเลือกตั้งกับความรุนแรงในสังคมไทย

ประเทศไทยเผชิญกับปัญหาความรุนแรงในการเลือกตั้งระดับชาติมาตั้งแต่ทศวรรษ 2520 (Anderson 1990) และเมื่อมีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นในทศวรรษ 2540 อันนำไปสู่การจัดการเลือกตั้งท้องถิ่นในหลายระดับ ก็ปรากฏว่าปัญหาความรุนแรงในการเลือกตั้งได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นด้วย

ความรุนแรงในการเลือกตั้งเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษ 2520 ที่เรียกขานกันว่าระบอบประชาธิปไตยแบบครึ่งใบ ซึ่งเป็นช่วงที่ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาเริ่มก่อตัวขึ้น พรรคการเมือง และนักการเมืองมีบทบาทมากขึ้นในทางการเมือง (แม้ว่ากองทัพและข้าราชการยังคงรักษาสถานอำนาจที่สำคัญเอาไว้ก็ตาม) การเลือกตั้งกลายเป็นช่องทางสำคัญในการเข้าไปเกาะกุมอำนาจทางการเมือง ในช่วงนี้เองที่เริ่มปรากฏข่าวของการฆ่าและลอบสังหารกันอย่างดาษดื่นในช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง โดยเหยื่อของความรุนแรงมักจะได้แก่ ผู้สมัครลงรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หัวหน้าคณะของผู้สมัคร เจ้าของผู้มีอิทธิพลที่สนับสนุนผู้สมัครหรือพรรคการเมือง โดยผู้ลงมือสังหารมักจะได้แก่มือปืนรับจ้างอาชีพร (ซึ่งอาจจะมิใช่ผู้มีอิทธิพลที่มาจากต่างหากหลาย ตั้งแต่คนเลวหัวไม่ ้วยรุ่นตงงาน ยามรักษาความปลอดภัย นายตำรวจ/ทหารทั้งในและนอกราชการ) โดยมือปืนเหล่านี้ได้รับการจ้างวานจากคู่อริทางการเมืองและทางธุรกิจของผู้ตาย ความรุนแรงเกิดขึ้นทั้งในช่วงก่อนและหลังการเลือกตั้ง โดยในช่วงก่อนการเลือกตั้งผู้สมัครและหัวหน้าคณะจะถูกข่มขู่ ลักพาตัว หรือลอบสังหารในระหว่างการหาเสียง ส่วนในช่วงหลังการเลือกตั้ง หัวหน้าคณะอาจถูกฆ่าเพราะทำงานไม่เข้าเป้าหรือหักหลังผู้สมัคร และหัวหน้าคณะที่เก่งกล้าสามารถเกินไปอาจจะถูก “เก็บ” จากฝ่ายตรงข้ามเพื่อตัดกำลังคู่แข่งของตนในการเลือกตั้งครั้งหน้า ผู้สมัครที่ชนะการเลือกตั้งก็อาจถูกฆ่าจากฝ่ายตรงข้ามเพื่อจะได้มีการเลือกตั้งซ่อม²⁰

ปรากฏการณ์ความรุนแรงในช่วงการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในช่วงนี้เองนำไปสู่ข้อเสนอสื่อที่แปลกประหลาดแต่ก็คมคายว่าด้วย “การสังหารและความก้าวหน้า” (murder and progress) ของศาสตราจารย์ Benedict Anderson ว่า การสังหารทางการเมืองในช่วงการเลือกตั้งในประเทศไทยสะท้อนความสำคัญที่มีมากขึ้นของระบบรัฐสภาและการเลือกตั้งในฐานะช่องทางในการขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง (จากที่แต่ก่อนระบอบรัฐสภาอ่อนแอและการเลือกตั้งไม่เคยมีความสำคัญในยุคที่บ้านเมืองถูกปกครองด้วย

¹⁹ UNDP, *Elections and Conflict Prevention: A Guide to Analysis, Planning and Programming*, August 2009, p.3.

²⁰ Benedict Anderson, “Murder and Progress in Modern Siam,” *New Left Review*, no.181 (May/June 1990): 33-48; James Ockey, “The Rise of Local Power in Thailand: Provincial Crime, Elections, and the Bureaucracy,” in Ruth McVey (ed.), *Money and Power in Provincial Thailand* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2000), pp. 74-96.

ระบอบเผด็จการทหาร) เพราะถ้ามันไม่สำคัญ คงไม่มีใครยอมเสียเงินเสียทองจำนวนมากลงทุนว่าจ้างมือปืนไปสังหารคู่แข่งชั้นฝ่ายตรงข้าม ดังนั้น “มูลค่าทางการเมืองตลาด” ของตำแหน่งผู้แทนปวงชนที่เพิ่มสูงขึ้นและความแพร่หลายของความรุนแรงในช่วงการเลือกตั้งจึงเป็นดัชนีที่ชี้ให้เห็นถึง “ความก้าวหน้า” ของประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในสังคมไทย²¹ แน่นอนว่ามันเป็น “ความก้าวหน้า” ที่มีราคาแพงเหลือเกิน

ความรุนแรงในการเลือกตั้งระดับชาติในรูปแบบที่บรรยายข้างต้นยังคงปรากฏต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นเรื่องปกติที่สื่อและสาธารณชนเองก็มักจะไม่ค่อยให้ความสนใจไปเสียแล้ว การเลือกตั้งครั้งล่าสุดเมื่อปี 2550 มีรายงานจากองค์กรนานาชาติที่เฝ้าสังเกตการเลือกตั้งว่าเหตุการณ์ข่มขู่และลอบสังหารผู้สมัครและหัวหน้าคณะเนนยังคงเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีรายงานเกี่ยวกับความรุนแรงรูปแบบอื่นๆ อาทิเช่น มีการยิงใส่รถที่ขนส่งเลือกตั้งไปยังคูหาเลือกตั้งในวันที่จะมีการลงคะแนนเสียง มีการวางระเบิดหน้าบ้านผู้สมัคร มีจดหมายขู่ว่าจะสังหารประธานคณะกรรมการการเลือกตั้ง มีการเผาสำนักงานของหัวหน้าคณะเนนบางราย และมีการส่งเจ้าหน้าที่รัฐไปกดดันและสกัดกั้นการหาเสียงของผู้สมัครกับหัวหน้าของพรรคการเมืองบางพรรค²²

จากประสบการณ์เปรียบเทียบทั่วโลก สังคมไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ประสบปัญหาความรุนแรงในการเลือกตั้ง แม้ว่าระดับความรุนแรงจะไม่ร้ายแรงเท่ากับที่เกิดขึ้นในประเทศเคนยา ไนจีเรีย ซิมบับเว และเอธิโอเปีย แต่ก็คงไม่สามารถพูดได้ว่าการเลือกตั้งในสังคมไทยสงบสันติปลอดจากความรุนแรงโดยสิ้นเชิง มิหนำซ้ำ ควรระวังไว้ด้วยว่าระดับความรุนแรงในการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยทั้งในการเลือกตั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นก็มากกว่าในประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ หลายประเทศ มายาคติที่สำคัญประการหนึ่งคือว่าความรุนแรงในการเลือกตั้งเป็นปรากฏการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในทุกสังคมประชาธิปไตยเกิดใหม่ที่กำลังพัฒนาหรือในสังคมที่เพิ่งเปลี่ยนผ่านจากระบอบเผด็จการมาสู่ประชาธิปไตย ทว่าในความเป็นจริงประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศที่เพิ่งเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตยไม่ได้ประสบกับปัญหาความรุนแรงในการเลือกตั้งแต่อย่างใด ยกตัวอย่าง ประเทศอินโดนีเซียซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียนของไทย ซึ่งหลังจากรัฐบาลเผด็จการของอดีตประธานาธิบดีซูฮาร์โตล่มลงในปี 2541 ประเทศอินโดนีเซียได้จัดการเลือกตั้งมาแล้วทั้งสิ้นสามครั้งคือในปี 2542, 2547 และ 2552 ปรากฏว่าการเลือกตั้งทั้งสามครั้งผ่านไปด้วยความสงบเรียบร้อยแทบไม่มีเหตุรุนแรง ซึ่งตรงข้ามกับความคาดหมายของหลายๆ ฝ่าย เนื่องจากอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีความแตกต่างหลากหลายสูงมากทั้งในแง่ภาษา เชื้อชาติ ศาสนา และความเชื่อ นอกจากนี้ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากระบอบซูฮาร์โตก็เกิดความรุนแรงขึ้นในหลายจุดทั่วประเทศ ในหลายพื้นที่มี

²¹ Benedict Anderson, “Murder and Progress in Modern Siam,” pp. 33-48.

²² ANFREL (The Asian Network for Free Elections) (2007), “Post-Election Summary Report”, December 25, 2007 (<http://blog.nationmultimedia.com/anfrel/2007/12/28/entry-1>); ANFREL (The Asian Network for Free Elections) (2008), “Statement for Re-elections”, January 28, 2008 (<http://blog.nationmultimedia.com/anfrel/2008/01/28/entry-1>).

การสังหารหมู่ และสงครามกลางเมืองระหว่างกลุ่มศาสนาและชาติพันธุ์ที่ต่างกัน จึงมีความกังวลเป็นอย่างมากว่าการแข่งขันในการเลือกตั้งจะไปโหมกระพือความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในชุมชนต่างๆ ให้เพิ่มสูงขึ้น แต่อาจจะเป็นเพราะความวิตกกังวลของหลายฝ่ายนี้เอง จึงทำให้มีการเตรียมพร้อมและระแวดระวังเป็นพิเศษในการจัดการเลือกตั้ง มีการทำวิจัย จัดทำศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่เสี่ยงภัยและเขตเลือกตั้งที่ควรเฝ้าระวัง จนทำให้การเลือกตั้งผ่านไปโดยปราศจากการนองเลือด²³

เมื่อเปรียบเทียบกับอินโดนีเซีย สังคมไทยซึ่งพัฒนาประชาธิปไตยมายาวนานกว่ากลับยังต้องประสบกับปัญหาเรื่องความรุนแรงอยู่อย่างต่อเนื่องในการเลือกตั้งทุกครั้ง สะท้อนว่ายังมีข้อบกพร่องอีกหลายจุดที่ต้องแก้ไขเพื่อทำให้การเลือกตั้งปลอดจากความรุนแรงอย่างแท้จริง

การเลือกตั้งเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 เป็นบททดสอบครั้งสำคัญว่าสังคมไทยเรียนรู้ปัญหาจากการเลือกตั้งในอดีตมากน้อยเพียงใด และป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงจนมาสร้างความต่างพร้อยให้กับ การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นการแข่งขันทางการเมืองโดยสงบที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางที่สุดและเป็น กติกาพื้นฐานในสังคมประชาธิปไตยได้หรือไม่

ความรุนแรงในการเลือกตั้งวันที่ 3 กค 2554: ความต่อเนื่องในความเปลี่ยนแปลง

หากจะต้องสรุปภาพรวมโดยทั่วไปเกี่ยวกับความรุนแรงในการเลือกตั้งครั้งประวัติศาสตร์ของไทย ครั้งนี้อาจสรุปได้ว่า เป็นการเลือกตั้งที่ไม่ได้รุนแรงกว่าครั้งอื่นๆ และรูปแบบของความรุนแรงก็ยังคงเป็นรูปแบบเดิม โดยมีได้มีความแปลกแตกต่างจากอดีตแต่อย่างใด คือ เกือบทั้งหมดเป็นการลอบสังหาร หัวคะแนนแบบเจาะจงเป้าหมาย (มากกว่าเหวี่ยงแห) (privately targeted violence) ในช่วงรณรงค์หาเสียง โดยมีได้เกิดความรุนแรงในรูปแบบการจลาจลหลังการเลือกตั้ง แม้ระดับความรุนแรง (จำนวน เหตุการณ์ ผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต) จะมากกว่าการเลือกตั้งทั่วไปปี 2550 แต่ก็น้อยกว่าปี 2544 และ 2548²⁴ จึงกล่าวได้ว่าความรุนแรงในครั้งนี้นี้เกิดขึ้นในระดับที่น้อยกว่าที่ทุกฝ่ายคาดการณ์ เพราะก่อนหน้านี้จะถึงวันเลือกตั้ง หลายฝ่ายคาดว่า การเลือกตั้งครั้งนี้จะ “นองเลือด” เนื่องจากวิเคราะห์กันว่าเป็นการเลือกตั้งที่เดิมพันสูงกว่าครั้งอื่นๆ²⁵

²³ Ashutosh, Varshney, Rizal Panggabean, and Mohammad Zulfan Tadjoeeddin, “Creating Datasets in Information-Poor Environments: Patterns of Collective Violence in Indonesia, 1990-2003,” *Journal of East Asian Studies*, 8: 3 (2008): 361-394; Patrick Barron, Melina Nathan and Bridget Welsh, “Consolidating Indonesia’s Democracy: Conflict, Institutions and the ‘Local’ in the 2004 Legislative Elections,” *Social Development Papers, Conflict Prevention and Reconstruction*, World Bank, Paper No. 31 (December 2005).

²⁴ สถิติจากการเก็บรวบรวมของผู้เขียน

²⁵ ดูตัวอย่าง “ซีเลือกตั้งครั้งนี้รุนแรง เหตุเดิมพันสูง,” *อาร์เอสยูนิวส์*, 12 พ.ค. 2554 (<http://www.rsunews.net/News/Gambling.htm>); “สุเทพ เชื้อ ไม่ มี นาย ก ข พรอง ดอง รับ การ เลือก ตั้ง ครั้ง นี้ เดิม พ้น สูง,” *สปริงนิวส์ทีวี*, 27 พ.ค. 2554 (<http://www.springnewstv.tv/th/news/detail.php?gid=10&id=6960>); “เลือกตั้งเดิมพันสูง กกต.ตัวแปรสำคัญชี้ชะตาประเทศไทย,” *ผู้จัดการออนไลน์*, 9 พ.ค. 2554, (<http://www.manager.co.th/politics/ViewNews.aspx?NewsID=9540000056564>); ศัลยา ประชาชาติ,

ก. ความตื่นตัวของสังคมในประเด็นเรื่องความรุนแรง

ในการเลือกตั้งครั้งนี้ ความรุนแรงในการเลือกตั้งกลายเป็นประเด็นที่ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเลือกตั้ง (ได้แก่ คณะกรรมการการเลือกตั้ง และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ) สังคม และสื่อมวลชนให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เมื่อเทียบกับการเลือกตั้งครั้งก่อนๆ ที่ผ่านมา ประเด็นเรื่องความรุนแรงไม่เคยเป็น “วาระ” สำคัญเท่านี้ เพราะสังคมไทยมักจะให้ความสนใจกับการซื้อสิทธิขายเสียงมากกว่า การซื้อเสียงกลายเป็นประเด็นที่ครอบคลุมประเด็นอื่น จนสังคมมองไม่เห็นปัญหาอื่นๆ ที่เป็นการทุจริตหรือความผิดปกติในการเลือกตั้ง ส่วนเหตุผลที่ทำให้ประเด็นเรื่องความรุนแรงในการเลือกตั้งกลายเป็นประเด็นสำคัญสำหรับครั้งนี้ ก็มาจากภาวะที่ทุกฝ่ายตระหนักดีว่าการจัดการเลือกตั้งครั้งนี้เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ไม่ปกติ และมีเดิมพันสูงกว่าปกติด้วย กล่าวคือ สังคมยังมีความแตกแยกแบ่งขั้ว และเพิ่งผ่านเหตุความรุนแรงเมื่อเดือนเมษา-พฤษภาคมปี 54 ที่ยังไม่มีความจริงและความยุติธรรมปรากฏ ทุกฝ่ายจึงกลัวว่าความรุนแรงจะย้ายจากท้องถนนมาสู่คูหาเลือกตั้ง บวกกับเดิมพันในการเลือกตั้งที่แต่ละฝ่ายสร้างความรู้สึกรู้สึกขึ้นมาว่าแพ้ไม่ได้²⁶

เมื่ออ่านลึกลงไปในบทวิเคราะห์ของสื่อและนักวิเคราะห์ทั้งหลายที่กล่าวว่าจะเกิดเหตุรุนแรงนั้น เป็นความกลัวที่มุ่งเป้าไปที่ประชาชนเป็นหลัก คือ มองว่าความรุนแรงจะเกิดในรูปแบบของการขัดขวางการหาเสียง และจะมีการประท้วงไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง ซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าเป็นอคติที่สื่อมวลชนและนักวิชาการมีต่อประชาชน เพราะในความเป็นจริง ทุกกลุ่มทุกฝ่ายมีศักยภาพที่จะก่อความรุนแรง มิใช่เพียงแต่ผู้เลือกตั้งที่ไม่พอใจผลการเลือกตั้งเท่านั้น²⁷

ประเด็นเรื่องการไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง (และความรุนแรงที่จะเกิดตามมา) กลายเป็นประเด็นที่ใหญ่ที่สุดที่ทุกฝ่ายกังวลร่วมกัน อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในการเลือกตั้งครั้งอื่นๆ จนนำมาซึ่งการออกแถลงการณ์ การจัดแถลงข่าวของกลุ่มต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ แม้แต่กลุ่มนักธุรกิจ และสถานทูตของประเทศต่างๆ ในไทย และองค์กรนานาชาติ ต่างเรียกร้องให้ทุกฝ่ายยอมรับผลการเลือกตั้ง²⁸ เรียกได้ว่าเกิด

“เลือกตั้ง ‘เดิมพันสูง’ เงินสะพัด 5 หมื่นล้าน ธุรกิจคึก-กำลังซื้อพุ่ง,” มติชนออนไลน์, 9 พ.ค. 2554 (http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1304915444&grpId=&catid=50&subcatid=5000)

²⁶ หลังการประกาศยุบสภา ระหว่างวันที่ 17-18 พฤษภาคม 2554 ศูนย์สำรวจความคิดเห็น “นิด้าโพล” ได้ทำการสำรวจความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับ “ความรุนแรงก่อนและหลังการเลือกตั้ง” จำนวน 1,272 ตัวอย่าง พบว่า ร้อยละ 39.07 เห็นว่า น่าจะเกิดความรุนแรงถึงขั้นฆ่าหรือพยายามฆ่าในการเลือกตั้ง ร้อยละ 49.37 เห็นว่าน่าจะเกิดความรุนแรงขึ้น แต่ไม่ถึงขั้นฆ่ากัน แต่อาจเกิดการทำร้าย หรือต่อต้านรุนแรง ในขณะที่มีประชาชนเพียงร้อยละ 26.81 ที่ระบุว่าไม่น่าเกิดเหตุรุนแรง เนื่องจากตำรวจหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะควบคุมสถานการณ์ได้ ดู “นิด้าโพล” ระบุ ประชาชนส่วนใหญ่เชื่อเกิดความรุนแรงในการเลือกตั้ง,” แนวหน้า, 22 พ.ค. 2554

²⁷ คูบทวิเคราะห์หลายชิ้นที่อ้างถึงในเชิงออกที่ 26

²⁸ เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2554 นายบัน คี-มุน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ (ยูเอ็น) ได้ให้โฆษกส่วนตัวออกมาแถลงว่าเลขาฯ ยูเอ็น กำลังติดตามการเลือกตั้งในประเทศไทย และขอเรียกร้องให้ไทยจัดการเลือกตั้งโดยสันติ บริสุทธิ์ยุติธรรม เชื่อถือได้ และมีความโปร่งใส ทั้งนี้ เลขาฯ ยูเอ็น ยังเรียกร้องให้พรรคการเมืองทุกพรรคหลีกเลี่ยงความรุนแรงทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการเลือกตั้ง และให้ยอมรับและเคารพเจตนารมณ์

เป็นฉันทามติของสังคมไทย ที่ไม่ยอมเห็นความวุ่นวายและความรุนแรงหลังการเลือกตั้ง ทุกฝ่ายอยากเห็นความสงบ และอยากให้การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นไปสู่ความปรองดองและการสร้างเสถียรภาพในสังคม

ความตื่นตัว (และอาจจะรวมถึงความตื่นตระหนก) ต่อประเด็นเรื่องความรุนแรงในการเลือกตั้ง กลับส่งผลในแง่ดี เพราะทำให้เกิดการสร้างแรงกดดันต่อองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ให้ทำหน้าที่อย่างจริงจังที่จะป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายแรงขึ้นมาในช่วงการเลือกตั้ง จึงทำให้สื่อมวลชนรายงานข่าวอย่างต่อเนื่อง และคณะกรรมการการเลือกตั้ง และตำรวจก็มีมาตรการหลายประการที่เข้มข้นกว่าการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมา โดยมาตรการเหล่านี้มี อาทิ การตั้งศูนย์อำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อยการเลือกตั้ง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ศรส.ลต.ตร.) การระดมกวาดล้างอาวุธสงครามและอาชญากร การประกาศรายชื่อมือปืนที่ทางสำนักงานตำรวจแห่งชาติต้องการตัว และให้ประชาชนแจ้งเบาะแส การตรวจค้นสถานที่ และที่พักอาศัยของผู้ต้องสงสัยว่าอาจจะก่อเหตุ การพูดคุยเจรจาไกล่เกลี่ยกับคู่กรณีที่ขัดแย้งกันในพื้นที่ เพื่อระงับยับยั้งไม่ให้เกิดความรุนแรง การจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงทั่วประเทศที่อาจจะเกิดเหตุรุนแรงและมีการแถลงข่าวต่อสาธารณะอย่างสม่ำเสมอ การจัดตำรวจไปดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับผู้สมัครที่ร้องขอมา การตั้งด่านตรวจสกัดอาวุธและผู้มีพฤติกรรมต้องสงสัยในช่วงใกล้วันเลือกตั้ง และการส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจไปเฝ้าหีบบัตรเลือกตั้ง การนับคะแนน และช่วงการขนย้ายหีบบัตรเลือกตั้ง ฯลฯ ซึ่งช่วยควบคุมสถานการณ์การเลือกตั้งครั้งนี้ได้ค่อนข้างดี²⁹

ทั้งนี้บทเรียนจากประเทศอินโดนีเซียและอีกหลายประเทศชี้ให้เห็นว่าความตื่นตัวของสังคมและการทำหน้าที่อย่างจริงจังของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมีส่วนช่วยลดความรุนแรงในการเลือกตั้งได้³⁰

ข. ระดับความรุนแรง

ระดับความรุนแรงไม่ได้มากกว่าครั้งที่ผ่านมา มา โดยจากสถิติที่ผู้เขียนเก็บรวบรวมเกี่ยวกับความรุนแรงในการเลือกตั้งย้อนหลังไปถึงปี 2518 พบว่าความรุนแรงในครั้งนี้ (วัดจากจำนวนเหตุการณ์ จำนวนผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต) อยู่ในระดับที่สูงกว่าการเลือกตั้งปี 2500 เล็กน้อย แต่น้อยกว่าการเลือกตั้งในทศวรรษ 2530 และ 2540 โดยในครั้งนี้ จากข้อมูลที่รวบรวมไว้พบว่ามีผู้เสียชีวิต 20 ราย บาดเจ็บ 20 ราย และเกิดเหตุความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งทั้งสิ้น 72 เหตุการณ์³¹ หากนำตัวเลขนี้ไปเปรียบเทียบกับ

ของประชาชนที่ออกมาลงคะแนนเสียง ดู “Ahead of Thailand Elections, Secretary-General Urges Acceptance of Will of People,” (<http://www.un.org/news/press/docs//2011/sgsm13678.doc.htm>)

²⁹ สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในการเลือกตั้ง, สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 9 มิถุนายน 2554 และ 25 กรกฎาคม 2554

³⁰ Philip Alston, “Report of the Special Rapporteur,” pp. 11, 18, and 21.

³¹ ในการนับเหตุการณ์ที่เข้าข่ายเป็นเหตุรุนแรงในการเลือกตั้ง ผู้เขียนนับรวมการฆ่า พยายามฆ่า ทำร้ายร่างกาย ช่มชู้ การวางระเบิด และการทำลายอาคารสถานที่ โดยตัดประเด็นการทำลายป้ายหาเสียงออกไป และในการนับจำนวนผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บ ผู้เขียนใช้เกณฑ์การนับแบบกว้างมากกว่าแบบแคบ กล่าวคือ นับการใช้ความรุนแรงต่อเป้าหมายที่มีตำแหน่งเกี่ยวกับการเมือง หรือมีข้อมูลที่บ่งบอกได้ว่าเป็นทีมงาน

กับประเทศอื่นๆ ถือได้ว่าสถานการณ์ในประเทศไทยยังไม่ร้ายแรงนัก คือ เป็นความรุนแรงในระดับจำกัดที่ยังควบคุมได้ มิได้ลุกลามขยายตัวไปจนกลายเป็นการจลาจล สงครามกลางเมือง หรือทำให้รัฐล้มเหลวเหมือนอย่างความรุนแรงในการเลือกตั้งในประเทศเคนยาเมื่อเดือนธันวาคม 2550 ที่ชาวเคนยาเสียชีวิตไปทั้งสิ้น 1,500 คน และทำให้ชาวเคนยาจำนวนถึง 300,000-600,000 คน ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิง เด็ก และคนชรา ไร้ที่อยู่อาศัย ต้องระหกระเหินจากบ้านเรือนตนเองเพื่อหนีเอาชีวิตรอด เนื่องจากไรรอบบ้านเรือนถูกเผา และสมาชิกครอบครัวถูกฆ่าข่มขืนหรือไม่ก็ถูกสังหารเสียชีวิต³² หรือการเลือกตั้งประธานาธิบดีในซิมบับเวเมื่อปี 2551 ที่มีผู้เสียชีวิตราว 200 คน ถูกลักพาตัวอีก 5,000 คน และถูกทำให้ไร้ที่อยู่อาศัยอีกราว 200,000 ราย กลายเป็นโศกนาฏกรรมสะเทือนขวัญไปทั่วโลก³³ หรือในกรณีประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่มีปัญหาเรื่องเรื่องความรุนแรงในการเลือกตั้งคือ ประเทศฟิลิปปินส์ ก็มีระดับความหนักหน่วงของปัญหามากกว่าไทย โดยการเลือกตั้งทั่วไปแต่ละครั้งจะมีผู้เสียชีวิตประมาณ 140-200 คน³⁴ และในช่วงการเตรียมการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนพฤษภาคมปี 2553 ฟิลิปปินส์ได้ประสบกับเหตุความรุนแรงอันน่าสยดสยองที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศ เมื่อมีการฆ่าสังหารหมู่ในวันที่ 23 พฤศจิกายนในทางตอนใต้ของประเทศ โดยยอดผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ครั้งนั้นสูงถึง 58 คนประกอบไปด้วยภรรยาและญาติของผู้สมัคร ทนาย และสื่อมวลชนในขณะที่พวกเขากำลังเดินทางไปเพื่อลงทะเบียนสมัครรับเลือกตั้ง³⁵

สถานการณ์ความรุนแรงในประเทศไทยจึงเข้าข่ายปานกลาง คือ ไม่ปลอดจากความรุนแรงโดยสิ้นเชิง แต่ก็ไม่ร้ายแรงมากจนควบคุมไม่ได้ การที่ระดับความรุนแรงมีแนวโน้มลดลงในการเลือกตั้งครั้งนี้ นับว่าเป็นสัญญาณที่ดีของการพัฒนาประชาธิปไตย โจทย์ต่อไปคือ ทำอย่างไรให้การเลือกตั้งครั้งนี้ผ่านไปด้วยดี

ค. เหยื่อและผู้กระทำการ

ผู้สนับสนุน หรือหวัคะแนนให้กับผู้สมัครรายใดรายหนึ่งในการเลือกตั้งครั้งนี้ และพอมันหลักฐานบ่งชี้ให้เห็นได้ว่าสาเหตุของการถูกทำร้ายมาจากสาเหตุทางการเมืองที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง แม้ว่าคดีจะยังไม่ถึงที่สุดจนสรุปได้ชัดเจนว่าเป็นเรื่องการเมืองระดับชาติหรือเปอร์เซ็นต์

³² Kimuli Kasara, "Electoral geography and conflict: examining the local-level incidence of violence in Kenya", 2010 (unpublished manuscript); "Orphaned by Kenya poll violence," *BBC*, 29 December 2008 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7792818.stm>).

³³ Elections Institute of Southern Africa, "Election Observer Mission Report – Zimbabwe" (2008); Martin Plaut, "Zimbabwe's uneasy balancing act," *BBC*, 16 September 2008; "Zimbabwe crisis," *BBC*, 30 January 2009.

³⁴ การเลือกตั้งทั่วไปของฟิลิปปินส์ในปี 2547 มีผู้สมัคร 40 รายถูกสังหารเสียชีวิตและอีก 18 รายบาดเจ็บสาหัสในช่วงการเลือกตั้ง และมีบุคคลที่ไม่ใช่ผู้สมัครโดยตรงแต่เป็นหวัคะแนน หัวหน้าทีมหาเสียงและผู้เลือกตั้งอีก 148 คนถูกปลิดชีวิต ในการเลือกตั้งเมื่อปี 2550 สถานการณ์มิได้ดีขึ้นเท่าไรนัก โดยมีผู้สมัคร 37 รายถูกสังหารเสียชีวิต อีก 24 รายบาดเจ็บสาหัส และหวัคะแนนและผู้เลือกตั้งรวม 121 รายต้องจบชีวิตลง ในช่วงฤดูการเลือกตั้ง ข้อมูลจากคณะกรรมการการเลือกตั้งฟิลิปปินส์ อ้างใน Buehler, Michael, "Suicide and Progress in Modern Nusantara," *Inside Indonesia*, 97 (Jul-Sep. 2009).

³⁵ "State of emergency in Philippines after killings," *BBC*, 24 November 2009 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8375588.stm>)

สำหรับผู้ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในการเลือกตั้งครั้งนี้ก็ยังคงเป็นหัวคะแนนเป็นหลักเหมือน การเลือกตั้งที่ผ่านมาในอดีตของไทย มีผู้สมัครเพียงรายเดียวที่ตกเป็นเหยื่อถึงขั้นถูกลอบสังหาร คือ นาย ประชา ประสพดี ผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสมุทรปราการ พรรคเพื่อไทย เป้าของความรุนแรง ที่เหลือเป็นผู้ที่เป็นหัวคะแนนคนสำคัญในการหาคะแนนเสียงให้ผู้สมัคร มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าส่วนใหญ่ คนเหล่านี้จะมีตำแหน่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่นในระดับตำบล เทศบาล หรือจังหวัด สะท้อนปรากฏการณ์ ทางการเมืองในปัจจุบัน ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างฐานเสียงการเมืองระดับชาติกับการเมืองท้องถิ่นอย่าง ใกล้ชิด โดยนักการเมืองท้องถิ่นมักจะถูกดึงตัวมาเป็นหัวคะแนนให้กับผู้สมัคร หรือไม่ผู้สมัครก็มักจะส่ง หัวคะแนนของตนให้ลงสมัครรับเลือกตั้งเพื่อมีตำแหน่งเป็นทางการเมืองในการเมืองท้องถิ่น เพื่อวางฐาน เสียงอันแน่นหนาให้กับตนในการเมืองระดับชาติ³⁶

ในทางตรงกันข้าม การสังหารนักการเมืองระดับผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเกิดขึ้นน้อยลง ตามลำดับ ดูได้จากแนวโน้มในการเลือกตั้ง 3 ครั้งหลัง (2544, 2548, และ 2550) คนที่ตกเป็นเป้าของ ความรุนแรงเกือบทั้งหมดคือ ระดับหัวคะแนน แทบไม่พบการลอบยิงระดับผู้สมัครในช่วงการเลือกตั้ง ซึ่ง เหตุหลักเป็นเพราะว่าการลอบสังหารระดับผู้สมัครมี “ต้นทุน” ที่ต้องจ่ายสูงมากเกินไป ทั้งในแง่ที่สื่อมวลชน ให้ความสนใจรายงานข่าวอย่างต่อเนื่องเกาะติด และตำรวจก็ถูกกดดันจากสังคม พรรคการเมือง และ ครอบครัวของผู้เสียชีวิตให้ติดตามจับกุมคนร้ายให้ได้ โอกาสที่ผู้ลงมือก่อเหตุความรุนแรงจะถูกจับได้จึงสูง กว่าการสังหารเหยื่อที่เป็นเพียงระดับหัวคะแนน³⁷

สาเหตุหลักอีกประการที่เหยื่อของความรุนแรงเป็นบุคคลที่มีบทบาทเป็นหัวคะแนนเป็นหลัก เพราะจุดประสงค์ในการใช้ความรุนแรงในการเลือกตั้งของไทยมุ่งที่การทำลายฐานคะแนนเสียงของคู่แข่ง เพื่อเอาชนะการเลือกตั้ง ไม่ได้มุ่งทำลายกระบวนการเลือกตั้ง หรือล้มล้างการจัดการเลือกตั้ง จึงมุ่งฆ่า หัวคะแนนรายใหญ่ที่กุมคะแนนเสียงจำนวนมากของผู้สมัครเอาไว้ โดยเชื่อว่าเป็นวิธีที่ทำให้ผู้สมัครอ่อน กำลังลง แต่จะแทบไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อบุคคลอื่นที่มีได้เกี่ยวข้องโดยตรงในการแข่งขันในพื้นที่ กล่าวคือ แทบไม่พบการใช้ความรุนแรงต่อประชาชนทั่วไป ต่อสื่อมวลชน คณะกรรมการการเลือกตั้ง หรือ

³⁶ อย่างไรก็ตาม ในบรรดาหัวคะแนนที่ถูกยิง กรณีที่โด่งดังและได้รับความสนใจมากที่สุดจากทั้งสื่อมวลชนและทางตำรวจ คือ กรณีการสังหาร นายสุบรรณ จิระพันธุ์วณิช นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นพี่ชายของผู้สมัคร ส.ส. ลพบุรี พรรคภูมิใจไทย และเป็นระดับแกน นำคนสำคัญคนหนึ่งของพรรคภูมิใจไทย เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2554

³⁷ ดังที่เห็นได้ชัดจากบรรดาคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 คดีของนายประชา ประสพดี ผู้สมัคร ส.ส. จากพรรค เพื่อไทยได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องจริงมากที่สุดจากสื่อมวลชนและตำรวจ จนท้ายที่สุด ตำรวจออกหมายจับผู้ต้องสงสัย 5 คน และ สามารถจับกุมได้แล้ว 3 คน ดู “เมื่อซีป้ายิง ‘ประชา’ คอคมอบตัวภาค 1,” *ไทยรัฐออนไลน์* 1 ก.ค. 54

(www.thairath.co.th/content/region/183202) สำหรับประเด็นที่ว่า การบังคับใช้กฎหมายที่อ่อนแอ จนทำให้เกิดวัฒนธรรมลอบสังหาร จึงส่งผล ให้ “ต้นทุน” ของการใช้ความรุนแรงในสังคมมีราคาแพงลงต่ำ และทำให้ความรุนแรงแพร่ระบาดในสังคม ดู Leigh Payne, *Uncivil Movements: The Armed Right Wing and Democracy in Latin America* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press 2000); Kristine Hoglund, “Electoral Violence in War-Ravaged Societies,”

เอ็นจีโอผู้สังเกตการณ์เลือกตั้ง ข้อเท็จจริงจากการเลือกตั้งครั้งนี้ยังคงตอกย้ำแบบแผนเดิมที่เคยเป็นมาในอดีต

สำหรับผู้ลงมือก่อเหตุ คือ มือปืนรับจ้างที่รับงานตามการจ้างวาน ทำงานกันเป็นทีม และรับงานนอกจังหวัดของตนเอง โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีคดีติดตัวมาก่อน เคยลงมือสังหารบุคคลอื่นมาหลายคดีแล้ว โดยแรงจูงใจมาจากผลประโยชน์ตอบแทนที่เป็นตัวเงินค่าจ้าง มิได้มีมิติของการใช้ความรุนแรงตามอุดมการณ์ ความคิดทางการเมือง หรือสังกัดพรรคการเมืองแต่อย่างใด ดังที่มีกรณีที่น่าสนใจว่ามีมือปืนทีมหนึ่งที่มีเอเยนต์ติดต่อกันเดียวกันรับงานสังหารนักการเมืองใหญ่สองงานในการเลือกตั้งครั้งนี้ โดยเป้าหมายของการสังหารเป็นนักการเมืองต่างพรรคซึ่งเป็นคู่แข่งกันในการเลือกตั้ง³⁸ จากข้อมูลพบว่าแม้จะมีการทำงานเชิงรุกของตำรวจในการระดมกดดันवादล้างมือปืนตั้งแต่ช่วงก่อนการประกาศยุบสภา จนทำให้จับกุมมือปืนได้หลายราย แต่ก็ไม่สามารถป้องกันเหตุรุนแรงได้ทั้งหมด เพราะมีมือปืนหน้าใหม่ที่พร้อมจะก้าวเข้ามาอยู่ในธุรกิจมือปืนทดแทนคนเก่าที่ถูกตำรวจขึ้นบัญชีเอาไว้อยู่เสมอ นอกจากนั้น เครือข่ายซุ่มมือปืน ซึ่งทำงานเสมือนบริษัท มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ทำงานกันหลายส่วน (เอเยนต์ ผู้ว่าจ้าง ผู้ซื้อเป้า ผู้ลงมือสังหาร ผู้ให้ความคุ้มครองหรือหัวหน้าซุ่ม) ยังคงเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพที่จะก่อปัญหาความรุนแรงได้ เพราะมีผู้มีอิทธิพลระดับชาติในทางการเมืองและเศรษฐกิจให้ความคุ้มครอง ทำให้ไม่มีใครกล้าแตะต้อง ปัจจุบัน ตามข้อมูลของเจ้าหน้าที่ตำรวจเปิดเผยว่ายังคงมีซุ่มมือปืนทั่วประเทศอยู่ถึง 142 ซุ่ม มีมือปืนทั่วประเทศประมาณ 1,000 กว่าคน³⁹ ซึ่งนับว่าเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) ที่ใหญ่โตที่สามารถหล่อเลี้ยงอุตสาหกรรมความรุนแรงให้กับผู้ที่มีความต้องการใช้ความรุนแรงกำจัดคู่แข่งในการเลือกตั้งได้ต่อไป

ง. เวลาและสถานที่

ในแง่ช่วงเวลา เหตุความรุนแรงเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนที่จะมีการประกาศยุบสภาอย่างเป็นทางการ เพราะการเลือกตั้งครั้งนี้มีความพิเศษตรงที่วอเนายกฯ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้ประกาศเจตจำนงล่วงหน้าเป็นเวลาก่อนหลายเดือนก่อนหมดวาระว่าจะจัดการเลือกตั้งก่อนกำหนด ทำให้นักการเมืองกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่มีการเตรียมการที่จะแข่งขันในสนามเลือกตั้งเป็นเวลาล่วงหน้า และสัญญาณความรุนแรงเริ่มมาเกิดขึ้นตั้งแต่เดือนมีนาคม 2554 โดยจากต้นเดือนมีนาคมถึงวันยุบสภา (วันที่ 10 พฤษภาคม 2554) เกิดเหตุร้ายรวม

³⁸ จากข้อมูลของตำรวจพบหลักฐานความเชื่อมโยงของทีมมือปืนที่เกี่ยวข้องกันทั้งในคดีลอบสังหารนายประชา ประสพดี ผู้สมัครพรรคเพื่อไทย จังหวัดสมุทรปราการ และคดีสังหารนายสุบรรณ จิระพันธุ์วณิช นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี ดู “มือซุ่มเป่ายิง ‘ประชา’ คดคมอบตัวภาค 1,” *ไทยรัฐออนไลน์*, 1 ก.ค. 54 (www.thairath.co.th/content/region/183202); “จับมือยิงประชายอมรับสารภาพทีมฆ่า‘สุบรรณ’” *ไทยโพสต์*, 26 มิ.ย. 54.

³⁹ คำให้สัมภาษณ์ของ พ.ต.อ. ประสพโชค พร้อมมูล รองผู้บังคับการกองปราบปรามในรายการ “เปิดปม” สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส, วันที่ 4 ก.ค. 2554 เวลา 22.30 ประเด็นเรื่องซุ่มมือปืน และดู Wassayos Ngamkham, “The Rise of the Order of Assassins,” *Bangkok Post*, 20 June 2011.

ทั้งสิ้น 7 ครั้ง (เป็นการลอบยิง วางระเบิด และข่มขู่จนมีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บ)⁴⁰ โดยเป้าหมายเกือบทั้งหมดเป็นหัวคะแนนคนสำคัญของผู้สมัคร และมีข้อสังเกตว่าเหยื่อมักจะมีตำแหน่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่นด้วย ซึ่งก็ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าเป็นเพราะว่านักการเมืองท้องถิ่นในทุกจังหวัดมีฐานคะแนนเสียงค่อนข้างชัดเจนในพื้นที่ของตนเอง จึงตกเป็นเป้าหมายที่ผู้สมัครเกือบทุกพรรคต้องการได้ตัวมาเป็นหัวคะแนน หรือมีเช่นนั้น หัวคะแนนของนักการเมืองระดับชาติก็เขยิบฐานะตัวเองให้มีอำนาจมากขึ้นด้วยการเข้าไปเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้เราจึงมีอาจแยกสาเหตุของความรุนแรงได้เด็ดขาดร้อยละเปอร์เซ็นต์เสมอไปในทุกกรณีว่ามีสาเหตุมาจากการเมืองท้องถิ่นหรือการเมืองระดับชาติ

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่กลายเป็นแรงกระตุ้นให้ทุกฝ่ายให้ความสำคัญกับประเด็นความรุนแรง คือ การลอบยิงนายประชา ประสพดี ผู้สมัครพรรคเพื่อไทย จังหวัดสมุทรปราการหลังการประกาศยุบสภาเพียง 1 วันเท่านั้น ทำให้ช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้งมีความตึงเครียดอย่างสูง เพราะนายประชาเป็นนักการเมืองที่มีชื่อเสียงระดับผู้สมัคร (ซึ่งมีค้อยตกเป็นเป้าแล้ว ดังที่กล่าวข้างต้น) บวกกับการที่เขาเป็นแกนนำเสื้อแดงคนสำคัญด้วย

จากสถิติ พบว่าความรุนแรงเกิดขึ้นมากที่สุดในช่วงรณรงค์หาเสียง (หลังจากประกาศยุบสภาไปจนถึงก่อนวันหย่อนบัตร) ซึ่งเหมือนกับการเลือกตั้งครั้งก่อนๆ โดยเมื่อแบ่งช่วงเวลารณรงค์หาเสียงออกเป็นสามช่วงใหญ่ (1 เดือนหลังประกาศยุบสภา, 2 สัปดาห์ถัดมา, และสัปดาห์สุดท้ายก่อนถึงวันเลือกตั้ง) จะพบการกระจายตัวของเหตุความรุนแรงดังนี้

ตารางที่ 1 ความรุนแรงตั้งแต่วันประกาศยุบสภาจนถึงวันเลือกตั้งที่ 3 ก.ค. 2554

ช่วงเวลา	จำนวนผู้เสียชีวิต	จำนวนผู้บาดเจ็บ	จำนวนเหตุความรุนแรง
10 พ.ค. - 10 มิ.ย. 54	3	5	21
11 มิ.ย. - 24 มิ.ย. 54	8	5	19
25 มิ.ย. - 3 ก.ค. 54	2	6	16
รวม	13	16	56

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมของผู้เขียนจากแหล่งข้อมูลหนังสือพิมพ์ (มติชน ข่าวสด กรุงเทพธุรกิจ คมชัดลึก แนวหน้า ASTVผู้จัดการ ไทยรัฐ เดลินิวส์ โพสต์ทูเดย์ the Nation, Bangkok Post) ตั้งแต่วันที่ 10 พฤษภาคมถึงวันที่ 3 กรกฎาคม 2554

จากตารางจะพบว่าไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างช่วงเริ่มต้น ช่วงกลาง และช่วงโค้งสุดท้ายของการหาเสียงในแง่ของความถี่ของการเกิดเหตุรุนแรง โดยความรุนแรงเกิดขึ้นในระดับความถี่ที่

⁴⁰ ในพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรี นครบุรี ราชบุรี ตรัง และพัทลุง กรณีที่เป็นข่าวใหญ่จนทำให้สังคมเกิดความตื่นตัวคือ การเกิดเหตุร้ายพร้อมกัน 3 เหตุการณ์ในวันเดียวกัน คือในวันที่ 2 มีนาคม 2554 ที่มีการลอบสังหารหัวคะแนนในจังหวัดปราจีนบุรี นครบุรี และราชบุรี ทำให้มีผู้เสียชีวิต 1 ราย บาดเจ็บ 2 ราย นับเป็นการเปิดฉากความรุนแรงสำหรับการเลือกตั้งวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 ดู “สมรภูมิเลือกตั้ง ‘เดือด’ ชும்มือปืนรับจ้าง ‘ดู’” สยามรัฐ, 14 เม.ย. 2554, น.5

กระจายตัวอยู่ในทั้งสามช่วงไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งหมายความว่าหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในการเลือกตั้งจำเป็นต้องเฝ้าระวังทั้งสามช่วงเวลาอย่างเข้มงวดเท่ากัน

ในขณะที่วันเลือกตั้งจริงค่อนข้างสงบเรียบร้อย ทั้งประเทศไม่เกิดเหตุรุนแรง ยกเว้นเพียงในบางพื้นที่ สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศอื่นทั่วโลก รวมทั้งในอดีตของไทยเองที่พบว่าวันเลือกตั้งเป็นวันที่ค่อนข้างปลอดภัยจากความรุนแรง ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้ว่าประเทศไทยจะเผชิญกับการก่อความไม่สงบอย่างรุนแรงในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่ได้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายในวันเลือกตั้งจากฝีมือของกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบดังที่เกิดขึ้นในประเทศที่ประสบปัญหาคล้ายกัน จนทำให้ตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มติดอาวุธในภาคใต้ไม่ได้มียุทธศาสตร์ในการทำลายความชอบธรรมหรือสกัดขัดขวางการเลือกตั้งเหมือนกลุ่มติดอาวุธในต่างประเทศ⁴¹

ส่วนช่วงหลังการเลือกตั้ง พบว่าไม่เกิดการประท้วงและความรุนแรงดังที่ทุกฝ่ายเป็นกังวล ทว่าเริ่มพบการชุมนุมและสังหารหวัคเนนในหลายพื้นที่ ได้แก่ กาญจนบุรี นนทบุรี อุตรดิตถ์ สุราษฎร์ธานี เชียงราย ฉะเชิงเทรา ปทุมธานี แม้ว่าในบางกรณีจะยังไม่ชัดเจนว่าเกี่ยวพันกับการเลือกตั้งระดับชาติที่ผ่านพ้นไปโดยตรงหรือไม่ แต่ก็มีหลายกรณีที่ตำรวจสันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากเรื่องการเมือง เพราะผู้ตายเป็นหวัคเนนที่มีบทบาทสำคัญในชัยชนะและความพ่ายแพ้ของผู้สมัครแต่ละพรรคในพื้นที่นั้น⁴² สาเหตุหลักที่ไม่มีความรุนแรงหลังการเลือกตั้งตามที่ผู้สังเกตการณ์หลายคนประเมินไว้ เนื่องจากมีพรรคการเมืองใหญ่ชนะเสียงข้างมากเด็ดขาดเกินครึ่ง จึงไม่เกิดปรากฏการณ์แย่งจัดตั้งรัฐบาล บวกกับไม่ปรากฏเหตุว่ามีการทุจริตอย่างใหญ่โตมโหฬารในภาพรวมของการเลือกตั้งครั้งนี้ (ยกเว้นบางเขตเลือกตั้งที่มีปัญหา) ทำให้ชนวนที่จะนำไปสู่การไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งถูกตัดทิ้งไป

สำหรับพื้นที่ที่เกิดเหตุรุนแรง สามารถเรียงลำดับความรุนแรงจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ภาคกลาง ภาคใต้ (ภาคใต้สามจังหวัดรุนแรงกว่าภาคใต้ตอนบน) ภาคเหนือ และภาคอีสานตามลำดับ โดยภาคอีสานซึ่งหลายฝ่ายมองว่ามีการแข่งขันกันดุเดือดกลับพบเหตุการณ์ความรุนแรงน้อยที่สุด ทั้งนี้เมื่อนำผลคะแนน

⁴¹ นอกจากพื้นที่ชายแดนภาคใต้จะค่อนข้างสงบในวันเลือกตั้งแล้ว บรรยากาศโดยทั่วไปตลอดช่วงการรณรงค์หาเสียงในพื้นที่สามจังหวัด ก็มิได้เกิดเหตุความไม่สงบมากผิดปกติกว่าช่วงนอกฤดูการเลือกตั้ง ทั้งนี้ ประเด็นที่สันนิษฐานไว้ยังต้องมีการวิจัยค้นหาคำจริงกันต่อไปว่า เป็นดังที่ตั้งสมมติฐานไว้หรือไม่ และถ้าใช่ เป็นเพราะเหตุใด อย่างไรก็ตาม วันเลือกตั้งที่ 3 กรกฎาคม 2554 ได้เกิดเหตุความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2 จุดด้วยกัน แม้ว่าจะไม่มีความร้ายแรงแต่อย่างใด คือ ที่ อ. ศรีสาคร จ. นราธิวาส มีคนร้ายแฝงตัวอยู่ในปากรถที่บริเวณทาง และยิงถล่มกรรมการหน่วยเลือกตั้งขณะขึ้นรถเลือกตั้งไปส่งที่ว่าการอำเภอศรีสาคร ส่งผลให้กรรมการหน่วยเลือกตั้งได้รับบาดเจ็บ 2 คน อีกเหตุการณ์หนึ่งที่ อ. รือเสาะ จ. นราธิวาส มีเหตุคนร้ายลอบวางระเบิดเจ้าหน้าที่ทหารชุดรักษาความปลอดภัยเส้นทางเพื่ออำนวยความสะดวกให้เจ้าหน้าที่ขึ้นรถเลือกตั้ง โดยมีการจุดชนวนระเบิดระหว่างที่เจ้าหน้าที่ทหารตรวจสอบพื้นที่ แต่ไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ ตำรวจเชื่อว่าเป็นการสร้างสถานการณ์ปั่นป่วนในวันเลือกตั้ง ดู “โจรได้ยิงกก.หน่วยเลือกตั้งเจ็บ 2,” และ “บึ้มทหารหน่วยขึ้นที่ รือเสาะไร้เจ็บ,” โพสต์ทูเดย์, 3 ก.ค. 2554.

⁴² “ประภังกรหวัคเนนแปดชีวิต,” ข่าวสด, 20 ก.ค. 2554; “ส.โนเปอร์สองยิงหัวหน้ากอบต.บึงทองหลาง หวัคเนนเพื่อไทย ดับคางานศพ,” ข่าวสด, 24 ก.ค. 2554; โดยหวัคเนนอาจจะถูกสังหาร เพราะไม่สามารถทำตามค่านิยมได้ทำให้ผู้สมัครของตนแพ้ หรือไม่ก็อาจถูกสังหารจากฝ่ายตรงข้ามที่ไม่พอใจที่แพ้เลือกตั้ง

การเลือกตั้งมาพิจารณาประกอบจะพบว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างน่าสนใจระหว่างระดับการแข่งขันกับความรุนแรงในพื้นที่นั้น โดยภูมิภาคที่มีการแข่งขันสูงลิ้นกิ้ง แพ้ชนะกันโดยมีคะแนนไม่ถึงห่างจะเกิดเหตุรุนแรงมากกว่าภูมิภาคที่มีการชนะกันขาดลอย ซึ่งจากข้อมูลพบว่า ภาคกลางเป็นภูมิภาคที่มีการแข่งขันสูงที่สุด มีการแบ่งที่นั่งกันระหว่างหลายพรรคการเมืองมากที่สุด เป็นพื้นที่ที่ไม่มีพรรคใดผูกขาดได้ ยืนยันด้วยผลการเลือกตั้งที่ระบุว่ามาถึง 21 เขตการเลือกตั้ง จากทั้งหมด 102 เขตเลือกตั้ง (คิดเป็น 21.42%) ที่ชนะกันไม่เกิน 5,000 คะแนน นับว่าเป็นอัตราส่วนที่สูงที่สุดในประเทศ⁴³

ส่วนจังหวัดที่เกิดเหตุรุนแรงมากเป็นพิเศษกว่าจังหวัดอื่นๆ คือ จังหวัดที่มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงในพื้นที่ระหว่างกลุ่มการเมืองต่างๆ โดยที่ไม่มีกลุ่มใดผูกขาดอำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และมีประวัติศาสตร์ของการเกิดเหตุรุนแรงอย่างต่อเนื่องในเกือบทุกการเลือกตั้ง อาทิเช่น สมุทรปราการ ราชบุรี ลพบุรี สระบุรี นครปฐม ออยุธยา กรุงเทพมหานคร ลำปาง สุโขทัย เชียงราย เชียงใหม่ ยะลา นราธิวาส และเป็นจังหวัดที่มีการเลือกตั้งครั้งนี้มีลักษณะ “ข้างชนข้าง” คือ มีผู้สมัครที่มีอำนาจ อิทธิพล และชื่อเสียงเสมอ กันมาลงแข่งขันในเขตเดียวกัน อันเนื่องจากการเปลี่ยนระบบเลือกตั้งมาเป็นแบบเขตเดียวคนเดียว จึงทำให้ต่างฝ่ายต่างยอมแพ้ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม จังหวัดที่น่าสนใจในการเลือกตั้งครั้งนี้ คือ จังหวัดนนทบุรี ซึ่งในการเลือกตั้งในอดีต มิได้ถูกจัดว่าเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาในเรื่องความรุนแรงในการเลือกตั้ง แต่ครั้งนี้อยู่ในกลุ่มจังหวัดที่มีปัญหา โดยเกิดเหตุรุนแรงตั้งแต่ก่อนประกาศยุบสภา และก็ยังประสบกับความรุนแรงทั้งในช่วงการหาเสียง และหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้นไปแล้วก็ยังพบเหตุรุนแรงปรากฏอยู่ประปราย⁴⁴ นับเป็นข้อมูลที่น่าสนใจให้เห็นว่าพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการเกิดความรุนแรงในการเลือกตั้งอาจจะเปลี่ยนไปในการเลือกตั้งแต่ละครั้งตามสถานการณ์ โดยสมดุลของอำนาจที่เปลี่ยนไปในแต่ละพื้นที่ที่จะมีส่วนกำหนดลักษณะของความรุนแรงในพื้นที่นั้นๆ

จ. รูปแบบ

รูปแบบหลักของความรุนแรงในการเลือกตั้งครั้งนี้เหมือนกับการเลือกตั้งครั้งก่อนๆ คือ การลอบสังหารหวัคคะแนนโดยฝีมือของคู่แข่งกัน โดยเป็นความรุนแรงที่จำกัดเป้าหมาย ไม่เหวี่ยงแห เป็นความรุนแรงที่มุ่งต่อปัจเจกชนโดยผู้เชี่ยวชาญในการใช้อาวุธ มิใช่การสร้างสถานการณ์วุ่นวายในที่สาธารณะ และไม่พบว่ามีการทำร้ายผู้เลือกตั้งทั่วไป สื่อมวลชน หรือเจ้าหน้าที่ที่จัดการเลือกตั้ง และเป็นการสังหารที่ไม่มีความผิดของเรื่องอุดมการณ์ทางการเมือง ทว่าเป็นเรื่องของการตัดคะแนนคู่แข่ง ช่มชู้ไม่ให้หาเสียง หรือล้างแค้นหวัคคะแนนที่ทำงานไม่เข้าเป้าหรือแอบทำงานให้คู่แข่ง

⁴³ สถิติจากการคำนวณของผู้เขียนโดยนำผลคะแนนที่แพ้ชนะกันระหว่างลำดับที่ 1 กับลำดับที่ 2 ของทุกเขตเลือกตั้งมาคำนวณ

⁴⁴ ดู “ดักยิงนายกฯ เล็กบางบัวทองดับอนาถ,” *คมชัดลึก*, 3 มี.ค. 2554 (<http://www.komchadluek.net/detail/20110303/90491/ดักยิงนายกฯ เล็กบางบัวทองดับอนาถ.html>); “ยิงช่มขวัญถล่มบ้านหวัคคะแนนเพื่อไทยพุน!” *ผู้จัดการออนไลน์*, 7 ก.ค. 2554 (<http://www.manager.co.th/crime/viewnews.aspx?newsid=9540000083479>)

อย่างไรก็ตาม นอกจากเหตุความรุนแรงแบบลอบสังหารแล้ว ยังเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในรูปแบบอื่นๆ ประกอบอยู่บ้าง อาทิ การปะทะเปิดใส่บ้านหัวคะแนน, การปาไข่, การยิงหนังสติ๊ก, การทำร้ายร่างกาย ชกต่อย ตบตี ทะเลาะวิวาท, การวางระเบิด, การข่มขู่หัวคะแนนและผู้สมัครด้วยวิธีการอันหลากหลาย และการทำลายป้ายหาเสียงจำนวนมากทั่วประเทศ เป็นต้น

การต่อต้านการหาเสียงมีอยู่กระจัดกระจายในหลายพื้นที่ แต่เกิดขึ้นในปริมาณที่น้อยกว่าที่นักวิเคราะห์คาดการณ์ไว้ มีการตะโกนต่อว่า ต่อต้าน ชูป้ายประท้วงของประชาชนบางกลุ่ม แต่ก็ดำเนินไปอย่างสันติ มิได้ใช้ความรุนแรง มีจำนวนไม่มากนัก และไม่ได้นำไปสู่เหตุจลาจลที่ลุกลามบานปลาย⁴⁵ ในภาพรวม ทุกพรรคสามารถเดินทางไปหาเสียงได้ทั่วประเทศ พรรคประชาธิปัตย์ไปหาเสียงในภาคเหนือและอีสานโดยไม่มีเหตุรุนแรงเกิดขึ้น ในขณะที่ทางฝั่งพรรคเพื่อไทย นางสาวยิ่งลักษณ์เดินทางไปหาเสียงที่ภาคใต้ที่จังหวัดยะลาโดยไม่มีเหตุรุนแรง (เป็นเขตที่พรรคเพื่อไทยมีส.ส. ในพื้นที่)

บทสรุป

หากสรุปในภาพรวมจะพบว่า การเลือกตั้งครั้งประวัติศาสตร์ในวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 ผ่านพ้นไปด้วยความเรียบร้อยเหนือความคาดหมายของทุกฝ่าย ไม่มีเหตุให้การเลือกตั้งต้องสะดุดหยุดลง แม้ว่าจะมีข่าวลือมากมายตั้งแต่ช่วงก่อนการประกาศยุบสภาจนถึงการนับคะแนนเสร็จสิ้นลงว่าอาจจะเกิด “อุบัติเหตุทางการเมือง” ที่ทำให้จัดการเลือกตั้งไม่ได้ หรือผลการเลือกตั้งจะไม่ได้รับการยอมรับ

เมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้การเลือกตั้งครั้งนี้มีความรุนแรงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ อาจจะอธิบายได้ว่าเกิดจากสาเหตุ 6 ประการดังต่อไปนี้

หนึ่ง ความเอาใจจริงเอาใจในการทำหน้าที่ของตำรวจ ซึ่งมีมาตรการเชิงรุกในการป้องกันและปราบปรามกลุ่มที่จะใช้ความรุนแรง

สอง การที่คณะกรรมการการเลือกตั้งก็หันมาให้ความสนใจในเรื่องนี้ออกเหนือจากเรื่องการซื้อเสียง และประสานงานกับตำรวจอย่างใกล้ชิด

สาม ความตื่นตัวของสื่อมวลชน ที่ให้พื้นที่การรายงานข่าวในประเด็นนี้ในสัดส่วนที่มากกว่าเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมา

⁴⁵ เหตุการณ์วุ่นวายที่สุดเกิดขึ้นที่จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อคณะของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะเดินทางไปหาเสียงในวันที่ 19 มิถุนายน 2554 เมื่อขบวนหาเสียงของนายอภิสิทธิ์มาถึงบริเวณตลาดสำโรงเหนือ ปรากฏว่ามีกองเชียร์ของคนเสื้อแดงประมาณ 20 คนยื่นชูป้าย และเกิดการกระทบกระทั่งกับกองเชียร์ของพรรคประชาธิปัตย์ “โดยเมื่อกองเชียร์เบอร์ 1 ที่ถือป้ายดำเบอร์ 10 ได้ถือป้ายกระดาษปิดไปโดนที่แก้มของกองเชียร์ของเบอร์ 10 ทำให้เกิดมีปากเสียง ถึงขั้นตบและตีกันจนเกิดขุมนกันอยู่ครู่หนึ่ง แล้วต่างคนต่างถูกกันตัวให้ห่างออกจากกัน ก่อนจะแยกย้ายกันไป” หลังจากที่เกิดเหตุเสียงอยู่นานประมาณ 20 นาที คณะของนายอภิสิทธิ์ถูกขอร้องจากทางตำรวจท้องที่ขอให้กลับขึ้นรถและเดินทางออกจากจุดดังกล่าว ทำให้นายอภิสิทธิ์และคณะเดินทางเสียงอีกเพียงครู่หนึ่งแล้วจึงขึ้นรถกลับ ดู “นายกฯ หาเสียง ที่ จ.สมุทรปราการ,” ข่าวสดออนไลน์, 19 มิ.ย. 2554 (http://www.khaosod.co.th/view_newsonline...sectionid=)

สี่ ภาคประชาสังคมแสดงฉันทามติในที่สาธารณะอย่างชัดเจนและพร้อมเพรียงกัน ปฏิเสธการใช้ความรุนแรงทั้งในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังการเลือกตั้ง

ห้า การแข่งขันเชิงนโยบายและการเมืองสองชั่วระหว่างสองพรรคการเมืองใหญ่ มีผลให้ความรุนแรงลดลง ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในประเทศอื่นเช่นกัน ดังที่งานวิจัยพบว่า ถ้าการเมืองแข่งขันกันในเชิงนโยบายและอุดมการณ์มากขึ้น ปัจจัยเรื่องความนิยมต่อตัวบุคคลลดลง การใช้อิทธิพลมืดและวิธีการนอกกฎหมายในการกำจัดคู่แข่งก็จะลดลงตามลำดับ เพราะเป็นวิธีการที่ไม่มีประสิทธิภาพและมีความเสี่ยงสูง เนื่องจากไม่มีผลในการเปลี่ยนแปลงผลการเลือกตั้ง และยังอาจถูกจับกุมด้วย

หก ชัยชนะเด็ดขาดเกินครึ่งของพรรคเพื่อไทยทำให้การจัดตั้งรัฐบาลมีความราบรื่น ปิดช่องการประท้วงหรือการไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งตามที่ทุกฝ่ายกังวล

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่า การเลือกตั้งวันที่ 3 กรกฎาคม 2554 สะท้อนความต่อเนื่องของการเมืองเรื่องการเลือกตั้งในสังคมไทยที่ดำเนินสืบเนื่องมาตั้งแต่หลังปี 2540 คือ การเลือกตั้งลงหลักปักฐานกลายเป็นสถาบันที่ประชาชนทั่วประเทศมีความผูกพันด้วยอย่างสูง และมองว่าเป็นช่องทางที่สำคัญในการเพิ่มอำนาจต่อรองของตนเองและกำหนดทิศทางของประเทศ การเมืองมีการแข่งขันเชิงนโยบายมากขึ้น มีแนวโน้มของการต่อสู้ระหว่างสองพรรคการเมืองใหญ่ ประชาชนมีความตื่นตัวในการเลือกตั้งสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกตั้งอย่างเข้มข้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการเลือกตั้งทำหน้าที่ได้บกพร่องน้อยลง

ด้วยเหตุนี้ การเลือกตั้งที่หลายฝ่ายมองว่าเกิดขึ้นท่ามกลางความแตกแยกแบ่งขั้วที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ จึงมีความเหมือนกับการเลือกตั้งหลายครั้งก่อนหน้านี้ มากกว่าที่จะแปลกแตกต่างพิสดารออกไป กฎเกณฑ์ ค่านิยม และสถาบันการเลือกตั้งที่ลงหลักปักฐานแล้วตั้งแต่หลังปี 2540 กลับมีผลกำหนดรูปแบบการแข่งขันและพฤติกรรมในการเลือกตั้ง มากกว่าสถานการณ์ความขัดแย้งเฉพาะหน้า

ในบริบทของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมานานนับทศวรรษเช่นนี้ ทำให้การใช้อิทธิพลมืดและวิธีการแข่งขันแบบเก่า ซึ่งรวมถึงการใช้ความรุนแรงกำจัดคู่แข่ง แม้ว่าจะยังมีการนำมาใช้ออยู่ แต่ก็เริ่มเป็นวิธีการที่ล้าสมัยและมีประสิทธิภาพลดลง